

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

Lucie Prokopová, DiS.

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**PREVENTIVNÍ PROGRAM A RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ
V MALOTŘÍDNÍ ŠKOLE**

Bakalářská práce

Autor: Lucie Prokopová, DiS.

Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci
v etopedických zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Oponent práce: Ing. Mgr. Jiří Martinec, Ph.D.

Hradec Králové

2023

Zadání bakalářské práce

Autor:	Lucie Prokopová
Studium:	P20K0130
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních
Název bakalářské práce:	Preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole
Název bakalářské práce AJ:	Prevention program and risky behavior in small school with composite class

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole. Teoretická část práce je věnována charakteristice a tvorbě preventivního programu. Dále se tato část zabývá specifikací primární prevence, rizikového chování a prostředí malotřídní školy. Empirická část je vystavěna na analýze preventivního programu v konkrétní malotřídní škole. Tato analýza je vypracována na základě rozhovoru s metodikem prevence a pedagogickými pracovníky. Druhá část reaguje na výsledky dotazníkového šetření, jehož cílem je zjistit aktuální projevy rizikového chování cílové skupiny a porovnat je s preventivním programem školy.

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál

HUTYROVÁ, Miluše. 2019. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál.

Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P., Barták, M., Bártík, P. et al. 2015. *Prevence rizikového chování ve školství* (2nd ed.). Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Oponent: Ing. Mgr. Jiří Martinec, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole* vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce Mgr. Aleny Knotkové samostatně, a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26. 4. 2023

.....

Lucie Prokopová

Poděkování

Děkuji vedoucímu této bakalářské práce, paní Mgr. Aleně Knotkové, za její vstřícný přístup, cenné rady a pomoc při zpracování zvoleného tématu. Také děkuji účastníkům výzkumného šetření za ochotu podílet se na této práci.

Anotace

PROKOPOVÁ, Lucie. *Preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 60 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá preventivním programem a rizikovým chováním v malotřídní škole. Práce je rozdělena do osmi kapitol, přičemž prvních pět kapitol se věnuje teoretickému ukotvení problematiky rizikového chování a primární prevenci ve školství či specifickému vývojovému období mladšího školního věku a malotřídní školy. Rovněž jsou do této části práce začleněny zásady pro vypracování preventivního programu základních škol. Druhá část bakalářské práce za pomoci kvalitativního výzkumného šetření, konkrétně obsahové analýzy a polostrukturovaného rozhovoru zkoumá obsah preventivního programu malotřídní školy a mapuje povědomí, průběh či následná opatření pedagogických pracovníků v souvislosti s primární prevencí, rizikovým chováním a preventivním programem základní školy.

Klíčová slova: preventivní program, primární prevence, rizikové chování, malotřídní škola

Annotation

PROKOPOVÁ, Lucie. *Prevention program and risky behavior in small school with composite class*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 60 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor's thesis deals with a prevention program and risky behavior in small school with composite class. The bachelor's thesis is divided into eight chapters, while the first five chapters are devoted to the theoretical anchoring of the issue of risky behavior and primary prevention in education or the specific developmental period of younger school age and school with composite class. This part of the work also includes the principles for developing a prevention program for primary schools. The second part of the bachelor's thesis, with the help of qualitative research, namely content analysis and a semi-structured interview, examines the content of the prevention program of a specific small school with composite class and maps the awareness and progress or follow-up measures of pedagogical staff in connection with primary prevention, risky behavior and the prevention program of a school with composite class.

Keywords: prevention program, primary prevention, risky behavior, small school with composite class

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

OBSAH

ÚVOD	10
1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	12
1.1 Sociálně patologické jevy, sociální patologie a sociální deviace	12
1.2 Rizikové chování.....	13
1.3 Příčiny a faktory, které ovlivňují vznik rizikového chování	14
2 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ V OBLASTI ŠKOLSTVÍ	16
2.1 Význam a aplikace primární prevence	16
2.2 Pracovníci na úrovni primární prevence	19
3 ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ PREVENTIVNÍHO PROGRAMU	22
3.1 Metodický pokyn Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy	22
3.2 Postup při tvorbě preventivního programu.....	23
4 SPECIFIKA VÝVOJOVÉHO OBDOBÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU A MALOTŘÍDNÍ ŠKOLY	25
5 EMPIRICKÁ ČÁST	29
5.1 Popis výzkumného problému a cíl výzkumného šetření.....	29
5.2 Výzkumné otázky a výzkumný soubor	29
5.3 Zvolený druh výzkumné strategie a použitá metoda	32
6 OBSAHOVÁ ANALÝZA PREVENTIVNÍHO PROGRAMU A EVALUAČNÍ ZPRÁVY	34
6.1 Analýza a interpretace zjištěných dat	34
6.2 Shrnutí výsledků obsahové analýzy.....	38
7 ROZHOVOR	41
7.1 Primární prevence.....	43
7.2 Rizikové chování.....	45
7.3 Preventivní program a DVPP	48
8 ZÁVĚREČNÉ SHRUTÍ	51
8.1 Doporučení pro praxi.....	51
8.2 Limity práce.....	51
8.3 Shrnutí.....	52
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	55
SEZNAM PŘÍLOH	60

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
DVO	dílčí výzkumná otázka
HVO	hlavní výzkumná otázka
ICT	Information and Communication Technologies (informační a komunikační technologie)
LGBT	označení celého spektra sexuálních a genderových identit
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NNO	nestátní nezisková organizace
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PP	preventivní program
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
R	respondent/respondentka
SPC	speciálně pedagogické centrum
SVP	středisko výchovné péče
ŠMP	školní metodik prevence
ŠP	školní psycholog
ŠSP	školní speciální pedagog
ŠVP	školní vzdělávací program
TO	tazatelská otázka
VP	výchovný poradce
ZŠ	základní škola

Úvod

Pojmy prevence a rizikové chování mají určitě jednu společnou charakteristiku, a to, že jsou stále častějším jevem dnešní doby. Proč se neustále hovoří o rizikovém chování a co to vůbec znamená? Rizikové chování má různé sociální či politické faktory, které jsou ovlivňovány místem a časem. To lze doložit i různými seznamy základních typů rizikového chování. Každá země, každá kultura se potýká s jinými rizikovými faktory. Ostatně i dva jedinci můžou míru rizikivosti daného problému vnímat odlišně.

Domnívám se, že s tématem prevence se setkává většina z nás téměř každý den, byť si to nemusíme plně uvědomovat. Samozřejmě záleží na prostředí, ve kterém se pohybujeme a žijeme. Když se zamyslím, napadne mne mnoho oblastí a situací, kde bychom mohli prevenci aplikovat a případná rizika řešit. Preventivních opatření se rovněž hojně využívá ve sféře vzdělávání, neboť rozsáhlá oblast využití prevence ve školách je velmi důležitá, a může zamezit rozšíření problémů a negativních jevů. Chápání prevence napříč oblastmi je dle mého názoru vždy stejné, ale význam a samotná aplikace a použité metody se mění se zaměřením na danou oblast – zdravotnictví, vzdělávání, ekologii.

Dnes má školní metodik prevence rozšířenou oblast působnosti, neboť nepracuje pouze s jedinci např. s problémovým chováním, ale zabývá se právě i jedinci na úrovni primární prevence, a tak předchází vzniku rizikového chování a šíří osvětu v různých tématech nejen u žáků, ale i u rodičů. Školní metodik prevence dále pracuje se školním kolektivem či zkoumá klima třídy a klima školy a vytváří preventivní programy, které na konci školního roku evaluuje.

Jako učitelka mateřské školy vidím velký smysl v práci s dětmi a žáky, především bychom se měli zaměřit na oblast primární prevence a neopomíjet ji. Dnešní dobu vnímám jako plnou nástrah, nejistot, ztráty hodnot a odchylek od chápání „tradičních“ norem, a proto by mělo být zařazení těchto témat součástí různých programů či výuky ve školách a školských zařízeních. Je důležité, aby tato témata byla otevřena a formována již v rodině. Bohužel trendem posledních let je selhávání funkcí rodiny, která dítě na život venku dostatečně nepřipravuje nebo nepřipravuje vůbec. Zařazení metodika prevence nebo výchovného poradce považuji za velmi důležité v každé škole. Z tohoto důvodu jsem si zvolila i téma bakalářské práce „Preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole“, v níž se budu danou problematikou zabývat.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. Teoretická část práce je věnována charakteristice a tvorbě preventivního programu. Dále se tato část zabývá

specifikací primární prevence, rizikového chování a prostředí malotřídní školy, která vzdělává žáky v období mladšího školního věku. Z tohoto důvodu do teoretické části rovněž zařazují vývojová specifika tohoto období.

Empirická část bakalářské práce je vystavěna na kvalitativním výzkumném šetření. Hlavním cílem výzkumného šetření je analyzovat preventivní program malotřídní školy v kategorii plánování, realizace a evaluace. Druhá část výzkumného šetření zahrnuje polostrukturované rozhovory, které mají za úkol získat další informace o povědomí a průběhu či následných opatřeních pedagogických pracovníků v souvislosti s primární prevencí, rizikovým chováním a preventivním programem malotřídní školy. Následně tyto výpovědi respondentů porovnává na základě získaných výsledků obsahové analýzy preventivního programu.

1. Úvod do problematiky rizikového chování

Nejprve bude vymezeno několik pojmů, které jsou v kontextu zvolené bakalářské práce stěžejní. Jedná se o charakteristiku a vymezení pojmů rizikové chování a sociálně patologické jevy. Zmapování těchto pojmů je klíčové pro uvedení do problematiky primární prevence a preventivního programu, které budou blíže specifikovány v dalších kapitolách bakalářské práce.

1.1 Sociálně patologické jevy, sociální patologie a sociální deviace

Dle publikace *Sociální pedagogika* (Procházka, 2012, s. 133) za sociálně patologické jevy lze považovat takové jevy, které „*porušují historicky vybudované hodnoty a normy dané společnosti a narušují tak bezkonfliktní soužití společnosti*“.

Velmi obsáhle daný pojem ve své studii *Prevence sociálně patologických jevů* vysvětlují také Pokorný, Telcová a Tomko (2003, s. 9), kteří uvádí: „*Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškození zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím.*“

Sociálně patologické jevy spadají do oboru sociální patologie, tedy vědní disciplíny, která řeší problematiku společensky nežádoucích jevů. Hluběji se zabývá příčinami vzniku a existence těchto jevů, zároveň rovněž řeší možnosti prevence a terapie (Bělík, Hoferková, 2016). Sociální patologie souvisí s mnoha jinými obory např. se speciální pedagogikou, psychologii, sociologií, sociální pedagogikou aj. Jedná se o tzv. multidisciplinární obor (Procházka, 2012).

V souvislosti se sociální patologií je nutné zmínit pojem sociální deviace. Bělík a Hoferková (2016, s. 9) popisují „*sociální deviaci jako odchylku*“. V tomto pojetí lze pojem sociální patologie označit pouze negativně. Na druhou stranu může být vyjádření pojmu sociální deviace dvojího chápání, tedy pozitivního i negativního. V praxi lze „*pojem sociální deviace chápat jako komplexnější*“. Příkladem pro chápání pozitivní sociální deviace je alkoholová či sexuální abstinence. V některých situacích by sem mohla být zařazena například i kontroverzní problematika workoholismu (Bělík, Hoferková, 2016).

Sociálně patologické jevy a rizikové chování jsou pojmy, které se často v odborné literatuře prolínají. Při hledání konkrétních charakteristik bylo zjištěno, že pojmy nejsou

přesně definovány a jedná se o definice, které míru problémů určují spíše na základě rozsahu daného problému a konkrétní situace. Obecně lze chápat sociálně patologické jevy jako situace, kdy dochází k porušení sociálních norem, které mají následek v podobě ohrožení pro společnost. Na druhou stranu může být rizikové chování chápáno jako rizikové pro konkrétního jedince, který riziko podstupuje. Společnost dokonce někdy k jedinci, který se rizikově chová a riskuje, přihlíží a může si k němu budovat i jakýsi obdiv (Mousová, Duplinský, 2007). Rizikové chování se poměrně často prolíná s jiným rizikovým chováním, tzn., že pokud jedinec například konzumuje alkohol, lze u něj očekávat i další projevy rizikového chování jako je kouření cigaret, agresivní chování, delikventní chování či brzké zahájení pohlavního života. Takové chování je označováno za syndrom problémového chování (Jessor & Jessor In Miovský a kol., 2010).

K sociálně patologickým jevům přistupujeme různě. Sice záleží, v jakém prostředí se odehrávají, je ovšem jisté, že se vyskytují v každé společnosti. Některé země řeší sociálněpatologické jevy ve společnosti striktně či dokonce radikálně například zákazem výroby a prodeje alkoholu a cigaret. Otázka je, zdali tento přístup k problému má pozitivní dopad. Další způsob řešení sociálně patologických jevů má charakter preventivních opatření, poté již nastává samotné zmírňování důsledků a případná náprava a léčení sociálně deviantního jednání (Kraus, 2008).

1.2 Rizikové chování

Tato podkapitola přiblíží chápání samotné definice rizikového chování. Často se v různých odborných publikacích uvádí seznamy základních typů rizikového chování, které se mohou svým výčtem lišit. V monografii s názvem *Primární prevence rizikového chování ve školství* (Miovský a kol., 2010, s. 24) se za rizikové chování považuje následující:

- *záškoláctví,*
- *šikana a extrémní projevy agrese,*
- *extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,*
- *rasismus a xenofobie,*
- *negativní působení sekt,*
- *sexuální rizikové chování,*
- *závislostní chování (adiktologie).*

Pražské centrum primární prevence (Prevence-Praha, 2020, online) uvádí podobný výčet typů rizikového chování, který doplňuje o jiné formy rizik:

- *agrese a šikana,*
- *rasismus, homofobie, extremismus,*
- *závislostní chování,*
- *sekty,*
- *rizikové sexuální chování a nevhodné projevy sexuality,*
- *záškoláctví,*
- *rizikové chování v dopravě,*
- *rizikové chování ve sportu.*

Pojem rizikové chování v současnosti nahrazuje dříve používaný pojem sociálně patologické jevy. Na úrovni školského prostředí se dřívější označení používá spíše ojediněle. Rizikové chování může být dle terminologie chápáno jako nadřazený pojem jiným pojmům, které pod rizikové chování spadají. Jedná se například o pojmy „problémové chování, maladaptivní chování, protispolečenské chování, abnormální chování, disociální chování, asociální chování, antisociální chování, delikventní a deviantní chování“ (Dolejš, Orel, 2017, s. 31–32). V již zmiňované monografii Miovský a jeho kolegové (2010, s. 23) rovněž potvrzují „konceptní překonání pojmu sociálněpatologické jevy pro oblast školní prevence, neboť tento pojem vysvětlují jako stigmatizující a kladoucí velký důraz na skupinovou či společenskou normu“.

Publikace, poradenská centra či preventivní programy, které řeší problematiku rizikového chování a primární prevence se většinou zaměřují na cílovou skupinu adolescentů, například se jedná o publikace; Hutyrová a kol. (2019) či Miovský a kol. (2010).

Domnívám se, že se bohužel často zapomíná na problematiku rizikového chování, která se projevuje již u dětí předškolního věku. Čím více dochází k modernizaci a globalizaci světa, tím více nástrah se ve světě objevuje. Nejde jen o přibývajících problémy a nové formy rizikového chování, ale také o neustálé snižování věkové hranice, ve které se začínají vyskytovat prvotní projevy rizikového chování. Proto se lze domnívat, že by primární prevence v předškolním věku neměla být zanedbána.

1.3 Příčiny a faktory, které ovlivňují vznik rizikového chování

Během života, dle Říčana (2005), procházíme vývojem, který je složitý a je ovlivněn mnoha faktory, těmi jsou biologické a sociální faktory. Podle Říčana vývoj ovlivňují i vlastní

psychické procesy a vlastnosti a také vzájemná interakce faktorů psychického vývoje. Biologickými činiteli je například dědičnost, kde hrají roli geny, které nám předali rodiče. Vrozené předpoklady jsou dalšími biologickými činiteli, s nimiž souvisí zrání mozku, na kterém závisí vývoj psychiky a celkový tělesný vývoj. Ze sociálních faktorů je zásadní především socializace, tj. začlenění do společnosti. Vzhledem k faktu, že se dítě nejčastěji učí nápodobou, kdy nasává a vštěpuje si věci kolem sebe, které ho obklopují, je důležité, aby dítě bylo obkloповáno podnětným prostředím. Rizikových faktorů se v našem prostředí vyskytuje mnoho, proto je velmi těžké předcházet rizikovému chování. V této souvislosti uvádí Miovský a kol. (2010) důsledky rizikové chování u jedince a společnosti, které se mohou projevit nárůstem zdravotních, sociálních, výchovných a jiných rizik.

Snahu ukázat, že výskyt rizikového chování vychází z různých faktorů a příčin, dokládá rovněž publikace Veroniky Sobotkové (2014), která rozděluje vznik rizikového chování do tří skupin. V souladu s teorií sociálně-psychologickou Sobotková vychází z osobnostních a temperamentových rysů a sociálního učení. V teorii biologicko-psychologické se zaměřuje na souvislosti mezi charakterem jedince a jeho chováním. Do této teorie řadí rovněž zkoumání chování v souvislosti se stavbou těla jedince, působením hormonů a enzymů či genetikou. V rámci sociální teorie popisuje vznik rizikového chování ve spojitosti s kulturou a ve společenském významu.

Lze se domnívat, že k faktorům, které ovlivňují vznik rizikového chování, patří osobnostní rysy, biologické faktory, vlastní chování jedince, dále výchova a sociální prostředí. Důležitou součástí těchto faktorů představuje samozřejmě společnost a vrstevníci (Dolejš, Skopal In Dolejš, Orel, 2017).

Většina odborníků shodně připisuje vznik rizikového chování třem hlavní faktorům (biologickým, sociálním, psychickým), byť je každý autor odlišně charakterizuje a přikládá každému faktoru jinou váhu. Doktorka Miluše Hutýrová a kolegyně (2019) kupříkladu vnímají vznik rizikového chování dle společenské soudržnosti, socioekonomické úrovně a kladou důraz na problém disharmonického rodinného prostředí jako příčiny vzniku problémového chování. Z rodinného prostředí totiž mohou vycházet další problémy, které spadají do biologických a psychických faktorů. Pokud se například jedná o rodinu s nedostatečným emocionálním zázemím, zanedbávání péče dětí či neuspokojení základních biologických potřeb.

2 Prevence rizikového chování v oblasti školství

Jelikož se empirická část bakalářské práce zabývá preventivním programem, je nezbytné včlenit do teoretické části kapitoly o prevenci rizikového chování ve školství, jakož i další podkapitoly týkající se této problematiky.

Historii vývoje programů prevence rizikového chování není snadné definovat. V minulosti se studium prevence rizikového chování obecně zaměřovalo na rizikové nebo problémové jedince. Před rokem 1989 v podstatě nelze hovořit o žádném jednotném systému či koncepčním přístupu. Později se však nejrychleji vyvíjela prevence v oblasti užívání návykových látek, která byla následně považována za tvůrce samotné prevence. Zejména v 80. letech 20. století se začala otevírat tato problémová témata prostřednictvím knih a filmů, například ve filmu *Pavučina* (1986) nebo *My, děti ze stanice ZOO* (čes. 1987). Do roku 1993, kdy Ministerstvo vnitra ČR vydalo *Strategii protidrogové politiky*, neexistovala žádná ucelená koncepce, přístup k primární prevenci, ani specialisté, kteří by se prevencí zabývali. Tato *Strategie protidrogové politiky* vymezila základní pojmy a definovala postupy pro efektivní léčbu a preventivní programy. Začaly se pořádat různé kurzy a semináře pro pedagogy, zejména kurzy zaměřené na práci s dětmi. Od druhé poloviny 90. let 20. století se Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy zasloužilo o rozvoj primární prevence ve školách a školských zařízeních (Miovský a kol., 2010).

2.1 Význam a aplikace primární prevence

Pro chápání rizikového chování je zcela zásadní studium nebo práce s dospívajícími jedinci. Osobnost mladých lidí je velmi důležité vzdělávat a formovat především v období školního vzdělávání, neboť případný negativní efekt tohoto procesu se v pozdějších fázích vývoje jedince velmi obtížně napравuje. Z tohoto důvodu ministerstvo školství a jiná odvětví školství, věnují oblasti primární prevence rizikového chování zvýšenou pozornost. Oblast primární prevence spadá především do kompetence Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT), které plní několik důležitých úkolů (Miovský a kol., 2010). V oblasti prevence MŠMT odpovídá (2013, online) za koncepci, obsah a koordinaci v oblasti specifické primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže. Dále zpracovává metodické, koncepční a jiné materiály související s problematikou specifické primární prevence rizikového chování a duševního zdraví. MŠMT rovněž zpracovává a připravuje legislativní materiály, plní úkoly vyplývající z vládních usnesení, strategií či koncepcí. Kontroluje kvalitu programů primární prevence rizikového chování. Zasazuje se o vzdělávání

pedagogických pracovníků v oblasti prevence. Provádí analýzy, evaluace a přijímá nová opatření primární prevence. Součástí úkolů MŠMT je samozřejmě administrativa, předávání informací a dotační politika.

Prevence a preventivní opatření by měla být uskutečňována především prostřednictvím prožitku, interaktivních programů, programů zaměřených na odolávání sociálnímu tlaku, dále vést ke zvyšování zdravého sebevědomí a rozvoji emočních dovedností apod. Tuto formu preventivních opatření považuje MŠMT (2010, online) v *Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* za efektivní primární prevenci. Naopak jako neefektivní primární prevenci vnímá pouhé sledování filmů, besedy, nerespektování názorů, zastrašování nebo potlačování diskuse. Nešpor, Csémy a Pernicová (1996) již dříve definovali neefektivní pojetí prevence jako formu přednášek či besed, které mohou u příjemců informací naopak zvýšit zájem a chuť k vyzkoušení nežádoucí činnosti. Další úskalí v neúčinných metodách vidí také ve formě pouhého informování a zastrašování. Výše uvedení autoři příručky *Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a na středních školách* kladou význam na dlouhodobou a pravidelnou preventivní činnost, což MŠMT (2010, online) doplňuje o principy soustavnosti, aktivity, přiměřenosti, názornosti a uvědomělosti.

V souvislosti s pojmem prevence se často rozlišují tři základní stadia: primární prevence se pokouší předejít sociálně deviantnímu chování. Aplikace primární prevence se odehrává v prostředí a situacích, kde takový jev ještě nenastal, ale mohl by se v budoucnu vyskytnout. Naopak sekundární prevence přenesení jedince do situace, ve které se již sociálně deviantního chování dopustili, nebo lze dokonce předpokládat jejich chování jako pro společnost rizikové. Terciální prevence se snaží zabránit opakované trestné činnosti a výtržnictví, neboli recidivě (Kraus, 2008).

Primární prevenci lze členit na specifickou a nespecifickou primární prevenci. Specifická primární prevence zahrnuje programy a aktivity, které řeší konkrétní rizikové chování či se mu snaží předcházet. Specifická primární prevence se dělí na všeobecnou, selektivní a indikovanou prevenci. Všeobecná prevence se zaměřuje na rozsáhlou populaci. Dále specifická primární prevence zahrnuje selektivní prevenci jedinců, u kterých lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování. Indikovaná prevence se zabývá jedinci či skupinami s vyšším výskytem rizikového chování. Naopak nespecifická primární prevence je zaměřena na lepší využití volného času; aktivity cílí na zdravý životní styl a volnočasové

aktivity, které vedou k dodržování společenských pravidel, formování a rozvoje osobnosti jedince (MŠMT, 2010, online).

Oblast prevence v rámci školy je uskutečňována na úrovni školních poradenských pracovišť. Rozvoj a podpora těchto pracovišť se postupně formuje od 90. let 20. století (Hutyrová a kol., 2019). Na základě zkušeností Hutyrová a kolegové (2019 s. 158) předpokládají, že „*pro školní úspěšnost dětí s projevy problémového chování je zásadní schopnost vedení školy a celého pedagogického sboru řešit jejich problémy bezprostředně při vzniku a přímo v prostředí školy*“. Stejně vnímají školní úspěšnost i Zapletalová a Štech (In Hutyrová a kol., 2019), kteří vidí velkou bariéru v prevenci v rámci školy v nedostatečném zastoupení odborného personálu.

V knize *Děti a problémy v chování* (Hutyrová a kol., 2019) se uvádí jako odborný personál; poradenský pracovník, školní speciální pedagog, školní psycholog, výchovný poradce či školní metodik prevence.

Školní poradenské pracoviště (ŠPP) poskytuje mnoho služeb na úrovni konzultací a poradenství nejen pro žáky, ale i rodiče a pedagogické pracovníky. Každé pracoviště musí chránit osobní data klientů. Za služby ŠPP zodpovídá ředitel školy či jeho pověřený zástupce. Poradenští pracovníci můžou hledat odbornou či metodickou pomoc v pedagogicko-psychologické poradně, speciálně pedagogickém centru a středisku výchovné péče. Existuje také Asociace školních psychologů, kam se můžou obrátit školní psychologové v případě potřeby odborné a metodické pomoci (Zapletalová, online).

Poradenské služby v rámci školy jsou zaměřené na:

- *prevenci školní neúspěšnosti,*
- *primární prevenci rizikového chování,*
- *kariérové poradenství,*
- *odbornou podporu při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,*
- *péči o vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků,*
- *průběžnou a dlouhodobou péči o žáky s neprospěchem,*
- *metodickou podporu učitelů při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností.*

(Kucharská a kol. In Hutyrová, 2019, s. 159)

2.2 Pracovníci na úrovni primární prevence

Mezi pracovníky na úrovni primární prevence, jak již bylo zmíněno v podkapitole „Význam a aplikace primární prevence“, lze zařadit školního metodika prevence, školního speciálního pedagoga, školního psychologa a výchovného poradce. Touto oblastí poskytující primární prevenci se také zabývají externí subjekty. Patří mezi ně nestátní neziskové organizace (NNO), ale také školská poradenská zařízení, kterými jsou pedagogicko-psychologické poradny (PPP), speciálně pedagogická centra (SPC), střediska výchovné péče (SVP) (Knotová, 2014).

- **Školní metodik prevence**

Vývoj kvalifikace školního metodika prevence (ŠMP) sahá do 90. let 20. století. V tomto období byl nazýván protidrogovým preventistou. Ke značné proměně v pojetí pojmenování jeho náplně práce začalo docházet kolem roku 2000. Po tomto roce se předmětem jeho práce stala protidrogová prevence a prevence sociálně patologických jevů. Dnes se činnost školního metodika prevence zaměřuje především na oblast primární prevence rizikového chování dětí a mládeže. Legislativně se touto oblastí zabývá již výše citované Metodické doporučení MŠMT č. j. 21291/2010-28. Školním metodikem prevence se může stát jakýkoliv učitel, který splňuje kvalifikaci danou vyhláškou č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků. Tato funkce učitele nezajišťuje snížení vyučovací povinnosti i přesto, že je tato práce časově náročná. Školnímu metodikovi prevence náleží specializační odměna ve výši 1000–2000 korun (Vacková, Ondráčková In Knotová a kol., 2014).

Do práce ŠMP se řadí činnosti koordinační a metodické. ŠMP má za úkol koordinovat tvorbu a realizaci preventivních programů dané školy, účastnit se a realizovat aktivity preventivního charakteru spojené s tématy záškoláctví, násilí, závislostí, vandalismus apod. Také má za úkol metodicky vést činnosti pedagogických pracovníků školy a koordinovat jejich vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Dalším úkolem je spolupráce s orgány státní správy a samosprávy a kontaktování odborných pracovišť v případě nutnosti intervence. Činnosti koordinační a metodické zahrnují vedení dokumentace a záznamů či odborných zpráv. Do informačních činností řadí zjišťování a předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů, jakož i zjišťování nabídky programů a projektů, se kterou souvisí i závěrečná prezentace výsledků apod. V oblasti poradenských činností má za úkol školní metodik prevence připravovat podmínky pro integraci žáků, spolupracovat se třídními učiteli při prvních varovných signálech

zachycujících potencialní sociálně patologické jevy. Poradenská činnost rovněž spočívá ve vyhledávání žáků s rizikem možného výskytu sociálně patologických projevů. Tyto činnosti jsou vymezené právním předpisem, vyhláškou č. 607/2020 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů nabývající účinnosti od 1. ledna 2021 (Vyhláška č. 607/2020 Sb.).

- **Školní speciální pedagog**

Školní speciální pedagog (ŠSP) pracuje s dětmi se specifickými vzdělávacími potřebami, jedná se o žáky se zdravotním postižením (sluchovým, zrakovým, mentálním, tělesným, vadami řeči), ale lze sem zařadit i žáky se sociálním znevýhodněním. Školní speciální pedagog provádí činnosti diagnostické, konzultační, poradenské a intervenční. Podílí se na vytváření programu primární prevence a programu pro poskytování pedagogicko-psychologických poradenských služeb ve škole a komunikuje se žáky, pedagogy a zákonnými zástupci. V rámci diagnostických činností ŠSP vyhledává žáky s rizikem vzniku speciálních vzdělávacích potřeb, stanovuje plán pedagogické podpory, shromažďuje údaje o žákovi, které analyzuje a vyhodnocuje. Rovněž se podílí na spolupráci při zápisu do 1. ročníku ZŠ. Do konzultačních, poradenských a intervenčních činností se řadí především naplňování podpůrných opatření, kterými jsou například speciálně pedagogické vzdělávací činnosti, reedukace, kompenzace, stimulace. ŠSP se podílí spolu s třídním učitelem, vedením školy, zákonnými zástupci na tvorbě individuálního vzdělávacího plánu a v případě potřeby poskytuje všem individuální konzultaci. Dále vyhodnocuje účinnost podpůrných opatření a navrhuje jejich případné úpravy. Participuje nejen na kariérovém poradenství, ale rovněž na úpravě školního prostředí, které spočívá například v zajištění speciálních pomůcek a didaktického materiálu. Podílí se na osvětové činnosti například prostřednictvím besed pro zákonného zástupce. Dalším důležitým úkolem školního speciálního pedagoga je koordinace a metodické vedení asistentů pedagoga (Vyhláška č. 72/2005 Sb.).

- **Školní psycholog**

Školní psycholog (ŠP) se podílí na „*vytváření programu poskytování pedagogicko-psychologických poradenských služeb ve škole, včetně programu primární prevence*“ a „*komunikuje s vedením školy, pedagogy, žáky a zákonnými zástupci*“ (Vyhláška č. 72/2005 Sb. Příloha č. 3). Tato definice standardní činnosti školního psychologa se shoduje se standardními činnostmi školního speciálního pedagoga, rovněž se shoduje i pole působnosti při komunikaci. Toto zjištění potvrzuje Novosad (2009), který tvrdí, že působení

těchto dvou školních poradenských pracovníků není v praxi přesně vymezené. V posledních letech se však některé školy snaží o vymezení služeb, cílů a postavení jednotlivých odborníků. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních popisuje, že školní psycholog na rozdíl od školního speciálního pedagoga vyhledává žáky se specifickými poruchami učení a žáky nadané, a provádí diagnostiku u těchto žáků. Pečuje o žáky s přiděleným podpůrným opatřením a podílí se na přípravě individuálního vzdělávacího plánu. Diagnostické, poradenské, konzultační, metodické činnosti jsou obdobné jako u školního speciálního pedagoga, který se orientuje spíše na žáky se speciálně vzdělávacími potřebami. Školní psycholog pracuje na obecnější úrovni. Jeho úkolem je mimo jiné snažit se o zajištění prevence školního neúspěchu žáků, používat k dosahování cílů různé techniky a vytvořit podnětné prostředí.

- **Výchovný poradce**

Výchovný poradce (VP) je často považován za první osobu, na kterou se žáci, učitelé a zákonní zástupci mohou ve škole v případě potíží a problémů obrátit (Novosad, 2009). Výchovnému poradci působícímu ve škole jako učitel se dle zákona snižuje rozsah přímé vyučovací činnosti dle počtu žáků na škole v rozmezí 1–5 hod. týdně. Tuto funkci může vykonávat pouze jedinec s kvalifikací výchovného poradce dle vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků (Ondráčková In Knotová a kol., 2014). Výchovný poradce se věnuje jako všichni ostatní školní poradenská pracovníci uvedené výše poradenské činnosti. Hlavní činností výchovného poradce je kariérové poradenství a poradenská pomoc žákům, zákonným zástupcům a například i žákům se zřetelem k jejich speciálním vzdělávacím potřebám. Z tohoto důvodu je někdy výchovný poradce označován jako „kariérový poradce“. Kromě poradenské činnosti je náplní výchovného poradce rovněž funkce metodická a informační, v rámci které spolupracuje s třídními učiteli ohledně kariérového rozhodování žáků. V jeho kompetenci je také péče o žáky s neprospěchem, o žáky nadané a může dokonce řešit problémy spojené se školní docházkou (Vyhláška č. 72/2005 Sb.).

3 Zásady pro vypracování preventivního programu

Následující podkapitoly se věnují tvorbě preventivního programu, jeho zásadám a postupům. Orientace v této problematice má význam při analýze preventivního programu ve výzkumné části předložené bakalářské práce a také při realizaci rozhovorů s pedagogickými pracovníky malotřídní školy.

3.1 Metodický pokyn Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy

Preventivní program je daný dokument školy, který se zaměřuje na „*výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti*“ (MŠMT, 2010, s. 3, online). Preventivní program školy je zpracován vždy na aktuální školní rok. Na jeho zpracování se podílí školní metodik prevence spolu s ostatními pedagogickými pracovníky školy. Tento dokument spadá do oblasti kontroly České školní inspekce a podléhá průběžnému hodnocení, které je ke konci školního roku součástí výroční zprávy o činnosti školy. Mezi dlouhodobé preventivní programy škol a školských zařízení se řadí Školní preventivní strategie/program, který je součástí ŠVP (školního vzdělávacího programu školy) a řídí se dle časových, personálních a finančních investic. Cílem Školní preventivní strategie jsou efektivní cíle krátkodobé i dlouhodobé, které vychází z kulturních, sociálních nebo politických okolností a z celkové struktury a klimatu školy. Hlavním úkolem této Školní preventivní strategie je poskytnutí podnětů pro tvorbu samotných preventivních programů (MŠMT, 2010, online).

Vytvoření preventivního programu pro školu není jednoduchou záležitostí. Preventivní program musí mít jasnou strukturu a poskytovat podněty pro celoroční práci zaměřenou na osobnostní a sociální rozvoj a výcvik v sociálně komunikativních dovednostech. Daný preventivní program neslouží pouze pro žáky, ale také pro pedagogické pracovníky školy. Preventivní program se snaží zajistit podmínky pro příznivé klima školy, a je vhodné ho realizovat rovněž ve spolupráci se školní družinou. Důležité je, aby programy obsahovaly výchovné i naukové složky pro celý školní rok. Příprava jednotlivých preventivních programů by měla vycházet z konkrétního prostředí školy, personálního zajištění při programu, ale také by se měla brát v potaz časová náročnost jednotlivých programů a informovanost zákonných zástupců o realizaci programu. Nejvyšší účinnosti programu lze dosáhnout při aktivním zapojení všech žáků (MŠMT, 2001, online).

3.2 Postup při tvorbě preventivního programu

Při tvorbě preventivního programu se nesmí opomenout významné aspekty, jimiž je například samotná charakteristika školy a analýza vnitřních a vnějších zdrojů, která stručně a jasně cílí na popis školního prostředí a rizikových prostor ve škole (šatny, toalety, jídelna). Daný popis školy v sobě zahrnuje rovněž zmapování rizikového chování žáků a klimatu v jednotlivých třídách. V tomto kontextu je vhodné spolupracovat s třídními učiteli, kteří poskytnou relevantní informace. Rovněž je třeba popsat informační zdroje školy, mezi které se řadí webové stránky, školní nástěnky, emailové schránky školního metodika prevence, atd. Vnější zdroje školy představuje spolupráce s odborníky a informačními službami (metodická, poradenská pomoc, zmapování volnočasových aktivit v regionu), které pro svou práci využívá metodik prevence, a který získané informace následně aplikuje na vylepšení preventivního programu (Miovský a kol., 2012).

Pracovní skupina z Pražského centra primární prevence (PCPP, 2010, online) doplňuje, že je vhodné zařadit analýzu výchozí situace s využitím evaluace z předchozího školního roku. Mezi nástroje analýzy lze zařadit SWOT analýzu, která vyjadřuje silné a slabé vnitřní stránky či faktory, které vyjadřují příležitosti a rizika vnějšího prostředí). Také se používá tzv. monitoring, který monitoruje názory různých cílových skupin (rodičů, žáků, pedagogů). Danou situaci ve škole popisují také výstupy záznamů školního metodika prevence, záznamy četnosti výskytu rizikového chování, důvěrná sdělení orgánu sociálně-právní ochrany dětí či Policie ČR nebo zápisy z výchovných komisí.

Předcházející kroky pomáhají k vytyčení cílů preventivního programu (PP), které by měly být vždy na daný školní rok. Krátkodobé cíle by měly navazovat na preventivní strategii školy. Tyto cíle jsou obecnějšího charakteru a jedná se o cíle specifické, měřitelné, akceptovatelné, realistické, časově ohraničené a cílí na danou cílovou skupinu. Dlouhodobé cíle jsou uvedeny v preventivní strategii školy, musí korespondovat se strategií či koncepcí v oblasti prevence rizikového chování na regionální úrovni. Dlouhodobé cíle musí vzít v potaz všechny oblasti rizikového chování. Ve stručnosti jsou to cíle obecnější a časově náročné (PCPP, 2010, online).

Předposlední krok při tvorbě PP představuje vytvoření souboru aktivit pro jednotlivé cílové skupiny (viz výše). Jedná se nejčastěji o různé preventivní programy, které mohou být jednorázové, dlouhodobé, hromadné či selektivní. Při zajištění preventivních programů se doporučuje dbát na kontrolu akreditací a certifikací nabízených služeb (Miovský a kol., 2012). Pražské centrum primární prevence (2010, online) zahrnuje mezi nabízené služby

preventivních programů interaktivní semináře, besedy, pořady, pobytové akce, situační intervence, individuální konzultace, skupinové práce, vzdělávací kurzy a semináře či přednášky.

Evaluace je posledním krokem při tvorbě PP. Sice se jedná o poslední krok při tvorbě, zároveň se ale na základě získaných výsledků plánují primárně preventivní činnosti pro následující školní rok. V rámci evaluace se hodnotí kvalitativně, zdali bylo dosaženo vytyčených cílů. Kvantitativní hodnocení například vypovídá o počtu realizovaných činností a jedinců (dle všech cílových skupin), kteří se do preventivních programů zapojili (PCPP, 2010, online).

4 Specifika vývojového období mladšího školního věku a malotřídní školy

Empirická část bakalářské práce bude vystavěna na kvalitativním výzkumném šetření, které bude zaměřeno na obsahovou analýzu preventivního programu malotřídní školy. Ve druhé části výzkumného šetření bude zvolena metoda dotazování ve formě polostrukturovaných rozhovorů. Cílovou skupinou budou pedagogičtí pracovníci malotřídní školy, kteří budou mimo jiné dotazováni na chování žáků 1. stupně základní školy. Z tohoto důvodu je zařazení podkapitoly popisující „Specifika vývojového období mladšího školního věku a malotřídní školy“ do teoretické části klíčové pro pochopení období mladšího školního věku, dále pro tvorbu rozhovorů a také pro pochopení souvislostí při analýze obsahu preventivního programu. Vývojová období, lišící se v mnoha aspektech, by měla být při přípravě a studiu daného problému zohledněna.

Žáci 1. stupně základní školy (ZŠ) spadají dle vývojového období do mladšího školního věku, který se dle Langmeiera a Krejčířové (2006) zpravidla vymezuje od 6 (7) let, kdy dítě vstupuje do školy. Tato etapa končí ve věku 11 (12) let, kdy u dítěte začínají první známky pohlavního dospívání.

- **Tělesný vývoj**

Tělesný vývoj dětí v tomto období je specifický prodlužováním končetin, s čímž souvisí značný růst do výšky. Vývoj kostry pokračuje a kosti nejsou ještě zcela osifikovány. Se zřetelem k tomu bychom měli kontrolovat, aby děti správně držely tělo a nedocházelo u nich k nepřiměřenému zatížení. V souvislosti se zdokonalením svalstva se zlepšuje pohybová koordinace a díky vývoji drobného svalstva ruky také jemná motorika (Hájek a kol., 2011). Langmeier a Krejčířová (2006) se ve své knize *Vývojová psychologie* domnívají, že tělesný růst bývá souvislý a rovnoměrný. Na jeho počátku a konci lze sledovat mírné odchylky ve zrychlení či zpomalení růstu.

V tomto období se u dětí zvyšuje zájem o pohybové a sportovní hry, které jsou závislé na vnější a vnitřní motivaci. S tím souvisí typické poměřování sil mezi vrstevníky. U dětí do osmého roku jsou nezbytné spontánní hry. Nejen citová stránka dítěte, ale i nesprávná výživa či hygienická a zdravotní péče, mohou vést k poruchám tělesného vývoje dětí (Hájek a kol., 2011).

- **Kognitivní vývoj**

V tomto období dochází ke značnému vývoji logického myšlení. Toto myšlení se týká pouze jevů a věcí, které si dítě umí polopaticky představit a kdy vychází ze svých zkušeností. V první polovině mladšího školního věku však u dítěte převládá názorné myšlení (Langmeier, Krejčířová, 2006). Dle Hájka (2011) se myšlení u dětí postupně zrychluje a zdokonaluje. Dítě začíná být schopné analýzy a syntézy. Abstraktní pojmy jsou pro ně do poloviny tohoto období ještě těžké k pochopení.

- **Řeč a paměť**

Další oblastí, ve které se dítě výrazně vyvíjí, je řeč. S tím souvisí růst slovní zásoby a rozvoj gramatické a syntaktické stránky jazyka. „*Děti sedmileté znají průměrně 18 633 slov a děti jedenáctileté průměrně 26 468 slov*“, uvádí ve své publikaci Langmeier a Krejčířová (2006, s. 122–123). V prvních letech studia se u dětí mohou objevit vady řeči, které vlivem školního prostředí mizí. Jedná se především o patlavost a špatnou artikulaci. Ve škole dochází mezi dětmi k značným rozdílům v oblasti řeči; může za to především prostředí, ve kterém děti vyrůstají (Langmeier, Krejčířová, 2006). Děti si v tomto období stále snadněji zapamatovávají konkrétní údaje. Díky rostoucí schopnosti číst a psát se u dětí rozvíjí především paměť zraková (Hájek a kol., 2011).

- **Emoční vývoj a socializace**

Vzhledem ke studovanému oboru sociální pedagogika lze vnímat vývoj dítěte v sociální oblasti za klíčový. V sociologii se člení proces socializace v životě člověka na čtyři základní stadia: dětství, mládí, dospělost a stáří (Alan, 1989). Věkové vymezení dětství v sociologii je vnímáno jako rozmezí od narození do cca patnácti let. Z porovnání s klasickým vymezením vývojové psychologie vyplývá, že se neshodují. V sociologii je totiž vymezení dětství (tedy i mladšího školního věku) orientováno na prostředí a společnost, ve kterém se odehrává. Dítě si v tomto období formuje vztah ke společnosti a formuje svoji osobnost především díky primární socializaci, která probíhá například v rodině, škole, obci. Z právního hlediska socializační proces v dětství končí v patnácti letech, kdy jedinec dostane občanský průkaz. Ze sociálního hlediska se za vrchol socializačního procesu v období dětství považuje dokončení povinné školní docházky a rozhodnutí o dalším směřování jedince a profesním zaměření (Kraus, 2008).

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT, 2021, online) z hlediska osobnostního a sociálního rozvoje cílové skupiny ve vztahu k prevenci uvádí, že na 1. stupni ZŠ

je vhodné rozvíjet oblasti osobnostní a sociální, které si žáci nejlépe osvojí při modelových situacích. Před samotným zahájením činností vedoucích k rozvoji těchto oblastí je nutné vybudovat mezi pedagogem a žákem důvěru a příznivé klima ve třídě. Programy pro rozvíjení osobnostních a sociálních oblastí by měly zahrnovat společné stanovení a zažití pravidel, rozvoj schopnosti diskutovat, řešit problémy a pokládat otázky a umět vyjádřit svůj názor. Ve vyšších ročnících 1. stupně ZŠ je vhodné do preventivních programů zařadit pozitivní ovlivňování zdraví žáků, tedy utváření fyzické a duševní rovnováhy a sociální pohody. Dále je třeba nutné naučit žáky chápat a ovládat změny svých postojů nejen k sobě, ale i ke svému okolí, osvojit si dovednosti zdravého životního stylu, naučit se ovládat stres a umět naložit s časem ve formě volnočasových aktivit, přibývajících úkolů a nároků.

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) má pobyt ve škole na dítě velký vliv. Dítě se postupně osamostatňuje a rodina ztrácí zásadní roli. Hlavní vliv mají v tomto období učitelé a děti ve třídě. U dětí se začíná projevovat výraznější postavení ve skupině, přičemž dochází k sociálním reakcím, jako je pomoc slabším, spolupráce, soutěživost a soupeřivost. Velice častým projevem ve škole je žalování a nebezpečné může také být ovlivňování kamarády.

- **Význam hry**

Hra v tomto období ustupuje práci a plnění úkolů, které jsou spíše následkem požadavků dospělých a učitelů. Pro správný vývoj osobnosti dítěte je nicméně zařazení hry do aktivit během dne velmi důležité. Hry u dětí mladšího školního věku jsou složitější, setkáváme se u nich s obsáhlejšími pravidly, a to například ve hře šachy. Dále si dítě stále častěji vybírá hry založené na náhodě. Pedagogové a rodiče by měli usilovat o vytvoření zajímavých, lákavých, ale i vážných her pro děti, které přispívají k výchově. O to stejné je potřeba usilovat i při práci. Langmeier a Krejčířová (2006, s. 141) ve své knize kladou důraz na spojení „škola hrou“ a „hra školou života“.

- **Charakteristika malotřídní školy**

Zákon č. 561/2004 Sb. školský zákon přesně nedefinuje základní a mateřské školy pojmem „malotřídní školy“. V českém vzdělávacím systému se píše pouze o možnosti zřízení školy, která je tvořená jednou, dvěma či třemi třídami.

Průcha (2012) ve své monografii *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání* definuje, že v malotřídní škole jsou třídy, ve kterých probíhá společná výuka žáků z více ročníků. Malotřídní školy najdeme především na vesnicích. Výjimečně lze malotřídní školu zřídit i v obcích, ve kterých není dostatečný počet žáků, aby měl každý ročník 1. stupně

samostatnou třídu. Zřizovat malotřídní školy lze pouze na 1. stupni základních škol. Malotřídní školy se musí řídit stejnými pravidly jako jiné základní školy. K jejich úkolům patří rovněž příprava žáků na úspěšný přechod mezi jednotlivými ročníky i stupni základního vzdělání. Metody a formy práce během výuky se přizpůsobují podmínkám třídy. Učitel musí přizpůsobit výuku tak, aby zaměstnal všechny žáky v jednu chvíli napříč různými ročníky.

Pro vypracování bakalářské práce jsem si vybrala anonymizovanou základní školu a mateřskou školu, kterou lze zařadit do malotřídních škol v kraji Vysočina, která v letech 2019–2020 prošla celkovou stavební rekonstrukcí. Kapacita této základní školy pro rok 2022–2023 je 40 žáků. Škola se v posledním školním roce rozhodla postupně zapojit do vzdělávacího konceptu programu „Začít spolu“. Dále se škola účastní mnoha projektů, především environmentálních.

5 Empirická část

Tato část bakalářské práce představí výzkumné zaměření práce, bude se věnovat cílům a rozboru výzkumného šetření, které zakončí představením výsledku výzkumného šetření a samotným závěrem. Výzkumné šetření bude zpracováno na základě vypracované teoretické části, která vychází z poznatků z odborné literatury.

5.1 Popis výzkumného problému a cíl výzkumného šetření

Teoretická část bakalářské práce byla vystavěna především na charakteristice rizikového chování a primární prevence, která se objevuje v preventivních programech škol. Rizikové chování je problémem, při jehož řešení nezáleží jen na radách psychologů, pedagogů a různých odborníků, ale důležitá je rovněž spolupráce s rodinou a šíření osvěty nejen mezi dětmi, žáky a studenty, ale i mezi rodiči, kteří vychovávají další budoucí generaci. Sestavení programu primární prevence není jednoduchou záležitostí, jeho struktura podléhá konkrétním bodům a každoročnímu vyhodnocení. Dále vychází z podmínek prostředí dané školy, záleží také na klimatu třídy či samotné kvalifikaci pedagogických pracovníků.

Za výzkumný problém považuji **aktuálnost a realizaci obsahu preventivního programu malotřídní školy**.

Ze své zkušenosti vnímám, že povědomí ve školách o možnostech primární prevence není často zcela aktuální. Pedagogičtí pracovníci jsou na začátku školního roku v rychlosti seznámeni s veškerými dokumenty školy, případně jsou poté odkázáni na jejich prostudování. Znalost těchto dokumentů poté závisí výlučně na samotné zodpovědnosti a vůli pedagogů. V souvislosti s touto zkušeností jsem stanovila hlavní cíl výzkumného šetření. Hlavním cílem výzkumného šetření je analyzovat **preventivní program malotřídní školy**.

5.2 Výzkumné otázky a výzkumný soubor

- **Výzkumné otázky**

Výzkumné otázky je potřeba stanovit tak, aby konkretizovaly výzkumný problém (Knytl a Křivánková, 2022). Ve své bakalářské práci jsem si stanovila více výzkumných otázek: první hlavní výzkumná otázka byla vytvořena pro obsahovou analýzu, další hlavní výzkumnou otázku jsem stanovila pro rozhovory.

OBSAHOVÁ ANALÝZA

Hlavní výzkumná otázka: Jaký je obsah preventivního programu malotřídní školy?

Obsahová analýza se bude zabývat třemi kategoriemi: kategorií **plánování**, tedy kdo preventivní program tvoří, kdo se na něm podílí a zdali se jeho vypracování shoduje s metodickým doporučením MŠMT. Další kategorií bude **realizace**, která zkoumá metody a oblasti primární prevence zařazené do preventivního programu malotřídní školy. Kategorie **evaluace** se bude zabývat způsobem evaluace a hodnocením preventivního programu.

Hlavní výzkumná otázka obsahové analýzy je dále rozdělena do čtyř dílčích výzkumných otázek (DVO):

- **DVO I.** Na jaké oblasti primární prevence klade preventivní program důraz?
- **DVO II.** V jakých oblastech splňuje preventivní program metodické doporučení MŠMT pro jeho vypracování?
- **DVO III.** Jaké metody při prevenci rizikového chování preventivní program školy využívá?
- **DVO IV.** Jak je provedena evaluace preventivního programu?

ROZHOVOR

Hlavní výzkumná otázka: Jakým způsobem probíhá prevence rizikového chování v malotřídní škole?

Rozhovory budou zkoumat danou problematiku v rámci tří kategorií. První je kategorie **primární prevence**, která bude zahrnovat preventivní opatření, metody a dokumenty či služby primární prevence. Dále kategorie **rizikového chování**, která bude pojednávat o zkušenostech s rizikovým chováním a následných opatřeních v malotřídní škole. **Kategorie preventivního programu a DVPP** neboli dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků je poslední oblastí plánovaných rozhovorů.

Hlavní výzkumná otázka je dále rozdělena do tří dílčích výzkumných otázek (DVO), které jsou rozpracovány do jednotlivých tazatelských otázek (TO):

- **DVO I.** Jakým způsobem zasahuje práce pedagogického pracovníka do primární prevence?
 - **TO 1.** Co si představíte pod pojmem primární prevence?
 - **TO 2.** Jaká preventivní opatření aplikujete ve své třídě, oddílu, škole a jak často?
 - **TO 3.** Jaké dokumenty či služby primární prevence využíváte?

- **DVO II.** Jaké jsou zkušenosti pedagogických pracovníků s výskytem rizikového chování?
 - **TO 1.** Co si představíte pod pojmem rizikové chování?
 - **TO 2.** S jakým typem (projevem) rizikového chování máte zkušenost?
 - **TO 3.** Jaká byla zvolena následná opatření při výskytu rizikového chování?
 - **TO 4.** V čem nejčastěji vnímáte příčiny rizikového chování?
- **DVO III.** Jaké je povědomí pedagogických pracovníků o obsahu preventivního programu malotřídní školy?
 - **TO 1.** Jakým způsobem využíváte ke své práci preventivní program školy a podílíte se na jeho utváření?
 - **TO 2.** Jak vnímáte obsah preventivního programu v předcházení rizikového chování žáků?
 - **TO 3.** Jak si rozšiřujete v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků vzdělání v oblasti primární prevence či rizikového chování?
- **Výzkumný soubor**

Celkem jsem oslovila 5 respondentek, působících v malotřídní škole jako pedagogičtí pracovníci. Došlo k záměrnému výběru výzkumného souboru dle požadovaných kritérií. V tomto případě jsem zvolila kritérium profese, které v tomto případě představují pedagogičtí pracovníci na 1. stupni ZŠ. Pedagogické pracovníky lze rozdělit na základě funkcí na třídní učitele, vychovatele a asistenty pedagoga. Kriteriační a záměrný výběr souboru popisuje Miovský (2006) jako nejrozšířenější postup u kvalitativního výzkumu.

Po určení výzkumného souboru jsem osobně navštívila ředitelku školy. Na domluvené schůzce jsem jí představila cíl své bakalářské práce a společně jsme se domluvily na dalším postupu. Poté jsem prostřednictvím e-mailu kontaktovala další pedagogické pracovníky školy a domluvila jsem si s nimi termín, čas a místo uskutečnění rozhovorů.

Uvedené informace o účastnících rozhovorů budou anonymní. Z tohoto důvodu je budu označovat jako respondentky. Pro přehlednější orientaci v interpretaci zjištěných dat budou označeni písmenem R a příslušným číslem. Pro nejvyšší zachování anonymity v prostředí malotřídní školy nebudu uvádět u žádné z respondentek osobní údaje: věk, délku praxe ve školství či funkci. Pro účel výzkumného šetření tyto informace nejsou relevantní.

5.3 Zvolený druh výzkumné strategie a použitá metoda

Pro vlastní empirické šetření jsem použila kvalitativní výzkumné šetření. Kvalitativní výzkum nemá jednotný způsob pro vymezení výzkumu, rovněž se neuvádí konkrétní postupy při výzkumném šetření (Hendl, 2008).

- **Obsahová analýza**

V empirické části se věnuji obsahové analýze preventivního programu malotřídní školy, kterou bylo nutné zařadit pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky. Metoda obsahové analýzy je dle Miovského (2006, s. 238): „*analýza textového dokumentu s cílem objasnit jeho význam, identifikovat jeho stylistické a syntaktické zvláštnosti, a určit jeho strukturu.*“ Obsahová analýza má své limity i výhody. Mezi pozitivní hlediska této metody patří snadný a opakovaný přístup k dokumentu. Naopak mezi limity se řadí možná zastaralost údajů v analyzovaných materiálech. Další limit představuje případné vytvoření subjektivní interpretace autora, který daný text zkoumá (Sedláková, 2014).

Obsahová analýza dle autorů Josefa Smolíka či Jiřího Reichela by neměla být chápána pouze jako analýza obsahu nějakého dokumentu, neboť toto zkoumání dokumentu je pojímáno jako sdělení a každé sdělení je komunikačním aktem. Z tohoto důvodu může být komunikační akt chápán jako samotný obsah sdělení, kanál, směr komunikace a její efekt či kód, který lze vysvětlit podobou sdělení, například jazykem a symboly. Dále se ke komunikačním aktům často zahrnují komunikátoři (autoři), komunikanti (příjemci) a samotné komunikační záměry (Reichel, 2009). S podobným chápáním obsahové analýzy se rovněž ztotožňuje Smolík (2010, s. 54), který uvádí: „*Obsahová analýza se může zabývat právě tak obsahem sdělení jako jeho formou, autorem i adresátem takového sdělení.*“

Obsahová analýza má základní fáze, do kterých se řadí „*definice a identifikace zkoumaného dokumentu, shromáždění informací. Následuje vytvoření kategorií, interpretace a závěrečná zpráva,*“ uvádí Miovský (2006, s. 241). Dále Miovský blíže specifikuje vytvoření kategorií, které spočívá v hledání podobných znaků, jevů a prvků v daném textu, které následně doporučuje sepsat do shrnujících a diferencujících tabulek s vytvořeným komentářem (Miovský, 2006).

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na obsahovou analýzu obsahu dokumentu preventivního programu základní školy a zabývám se obsahem sdělení a jeho formou, rovněž autorem daného dokumentu i adresáty, tak jak popisují Reichel (2009) a Smolík (2010) viz odstavce výše.

- **Polostrukturovaný rozhovor**

Mezi základní metody kvalitativního přístupu řadí Hendl (2008, s. 48) „*pozorování, texty a dokumenty, interview, audio- a videozáznamy*“. Kutnohorská (2009, s. 39) rozděluje interview/rozhovory na několik základních typů: „*strukturovaný, nestrukturovaný a polostandardizovaný rozhovor*“.

Do výzkumného šetření jsem rovněž zařadila polostandardizovaný neboli polostrukturovaný rozhovor, který se řadí mezi hloubkové rozhovory (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007). Reichel (2009) o polostrukturovaných rozhovorech uvádí, že se jedná o částečně řízené rozhovory, při kterých klade tazatel předem připravené otázky, které může v průběhu rozhovorů upravovat, měnit či doplňovat.

Celý proces výzkumného šetření spočívá v několika krocích. Nejdříve je potřeba zvolit konkrétní metodu, poté připravit rozhovory. Následně dochází k samotné realizaci rozhovorů s respondenty a přepisu rozhovorů. Poté je potřeba udělat reflexi rozhovoru, analýzu získaných dat a sepsat závěrečnou zprávu (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007).

Vedení rozhovoru není jednoduchou záležitostí. Je potřeba se zaměřit na začátek a konec rozhovoru, které jsou důležité pro prolomení bariér mezi respondentem a tazatelem. Navození atmosféry a citlivé otevření tématu je součástí správného zahájení rozhovoru. Ukončení rozhovoru může poskytnout mnoho dalších důležitých informací a nabídku možnosti dalšího doplňujícího kontaktu (Hendl, 2008).

6 Obsahová analýza preventivního programu a evaluační zprávy

Tato část bakalářské práce se zaměřuje na analýzu obsahu preventivního programu konkrétní malotřídní školy pro rok 2022/2023 a její evaluační zprávy preventivního programu pro rok 2021/2022.

• Průběh vlastního výzkumného šetření

Pro průběh vlastního výzkumného šetření bylo potřeba učinit několik kroků, kterými bylo rozdělení obsahové analýzy na jednotlivé fáze, viz kapitola „Zvolený druh výzkumné strategie a použitá metoda“. Nejprve jsem identifikovala zkoumaný dokument, kterým byl Preventivní program ZŠ pro školní rok 2022/2023. Prvním krokem bylo vymezení cíle obsahové analýzy, která byla převedena do hlavní výzkumné otázky (HVO) „Jaký je obsah preventivního programu malotřídní školy?“ Poté byly vytvořeny kategorie v oblasti plánování, realizace a evaluace, které budou mít za cíl zkoumat preventivní program v dílčích oblastech. Hlavní výzkumná otázka byla tedy rozdělena na dílčí výzkumné otázky číslo (DVO) I–IV. Dalším krokem byla interpretace zjištěných dat a sepsání závěrečné zprávy.

6.1 Analýza a interpretace zjištěných dat

Dílčí výzkumná otázka I.

První dílčí výzkumná otázka měla za cíl zjistit: „Na jaké oblasti primární prevence klade preventivní program důraz?“

Preventivní program ZŠ se zaměřuje na předcházení rizikových jevů v chování žáků především v oblasti prevence:

- drogových závislostí, alkoholu a kouření,
- šikany, projevů xenofobie, rasismu a antisemitismu,
- rizikového sexuálního zneužívání a týrání,
- kriminality a delikvence dle pokynu MŠMT, právní odpovědnosti,
- záškoláctví,
- zdravého životního stylu, vzniku poruch příjmu potravy, ekologie,
- virtuálních drog, patologického hráčství a závislosti na počítačových hrách.

(ANON. 2022/2023, s. 5–8)

Preventivní program ZŠ se zaměřuje na nespécifickou a specifickou primární prevenci, viz Příloha A. Nespécifická primární prevence podporuje aktivity, které přispívají ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a dodržování

pravidel daných společností. Pomáhá k využívání a organizaci volného času, realizace zájmových a sportovních aktivit. Specifická primární prevence cílí na omezení výskytu konkrétních forem rizikového chování, např. v rámci všeobecné prevence se zaměřením na širší populaci. Selektivní prevence je zaměřená na žáky s předpokladem výskytu rizikového chování a indikovaná prevence se zaměřuje na jednotlivce a skupiny s vyšším výskytem rizikových faktorů v oblasti chování (ANON. 2022/2023, s. 4).

Dílčí výzkumná otázka II.

První dílčí výzkumná otázka měla za cíl zjistit: „V jakých oblastech splňuje preventivní program metodické doporučení MŠMT pro jeho vypracování?“

Preventivní program dané malotřídní školy nese dnes již nepoužívaný název Minimální preventivní program ZŠ. Metodik prevence na této škole v současnosti svoji činnost nevykonává. Za realizaci PP ve školním roce 2022/2023 zodpovídá ředitelka školy. Tuto školu navštěvují žáci 1. stupně ZŠ. Kapacita pro tento školní rok je udávána na 40 žáků. Ve škole jsou integrováni 2 žáci se zdravotními problémy, 2 žáci se zvýšenou mírou nadání a 3 žáci jiných národností např. z Ukrajiny a Moldávie (ANON. 2022/2023, s. 3).

Preventivní program ZŠ splňuje metodické doporučení v oblasti jeho časového zpracování na rok 2022/2023. Metodické doporučení MŠMT (2010) uvádí vypracovat preventivní program vždy na aktuální školní rok. Na jeho zpracování by se měl podílet školní metodik prevence, v této ZŠ ale preventivní program vypracovává ředitelka školy, která ho zastupuje. Ředitelka školy splňuje jeho evaluaci na konci školního roku, jehož vyhodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy. Bohužel, preventivní program není průběžně vyhodnocován nebo průběžné hodnocení není zaznamenáno. Školní vzdělávací program zahrnuje školní preventivní strategii, která se řídí podle časových, personálních a finančních investic a má rovněž za úkol poskytnout podněty pro tvorbu daného preventivního programu ZŠ. Preventivní program školy zahrnuje dle doporučení MŠMT cíle krátkodobé a dlouhodobé, které vychází z kulturních, sociálních nebo politických okolností a z celkové struktury a klimatu školy (ANON. 2022/2023).

Preventivní program dle doporučení MŠMT (2010) plní přehlednou strukturu, která poskytuje podněty pro celoroční práci zaměřenou na osobnostní a sociální rozvoj a výcvik v sociálně komunikativních dovednostech převážně v komunitních kruzích. Konkrétní preventivní program je koncipován tak, že slouží převážně pedagogickým pracovníkům školy. Preventivní program se snaží zajistit podmínky pro příznivé klima školy, bohužel, nebyl realizován ve spolupráci se školní družinou a pedagogickými pracovníky. Důležité

doporučení MŠMT (2010) o obsahu výchovných i naukových složek konkrétní preventivní program splňuje.

V souvislosti s výchovnými složkami se například uvádí podpora spolupráce mezi žáky a rozvíjení respektu, dále posilování a upevňování u žáků uznávaných hodnot, stejně jako podporování zdravého sebevědomí apod. Preventivní program ZŠ doporučuje v oblasti naukových složek například rozšířit povědomí o vlivu reklam a internetu, naučit žáky poskytnout první pomoc. Dále se snaží žáky informovat o bezpečnosti a nástrahách na komunitních akcích školy, dále o prázdninách a také před a po vyučování a v průběhu školních přestávek (ANON. 2022/2023).

Dílčí výzkumná otázka III.

Třetí dílčí výzkumná otázka měla za cíl zjistit: „Jaké metody při prevenci rizikového chování preventivní program školy využívá?“

Cílovou skupinou PP jsou žáci 1. stupně ZŠ, rodiče a pedagogičtí pracovníci. V rámci výuky jsou jako metody a formy práce využívány např. ranní a hodnotící kruhy, práce v centrech aktivit. Škola pro žáky připravuje či objednává od daných odborníků přednášky a besedy. Ve škole probíhá projektová výuka či komunitní akce. Ve výuce pedagogové nejčastěji využívají metodu skupinové práce, taktéž aktivního sociálního učení navzájem, ale rovněž uplatňují samostatnou práci či práci ve dvojicích. V rámci třídního kolektivu a celoškolských aktivit organizuje škola výlety, exkurze, plavecké výcviky, kurzy bruslení. Škola žákům nabízí pestrou nabídku volnočasových aktivit v rámci zájmových kroužků: šachy, ateliér, míčové hry, sportovní kroužek, florbal, ping pong, vaření. Škola informuje rodiče o formách rizikového chování na třídních schůzkách, triádách, webových stránkách. V rámci výuky předmětů jsou témata, která spadají do primární prevence, zařazené v hodinách prvouky, přírodovědy, vlastivědy, tělesné výchovy, informačních a komunikačních technologiích (ICT). Pedagogičtí pracovníci preventivně působí na žáky průběžně, přičemž vychází z daných podmínek ve třídě, které kontinuálně reflektují (ANON. 2022/2023, s. 11–12).

Škola má vytyčené střednědobé i dlouhodobé cíle. Dlouhodobým cílem prevence na škole je ve spolupráci s rodiči a dalšími institucemi formovat žáka, aby byl schopen se úměrně svému věku orientovat v problematice, nebát se vytvářet otázky a učinit správná rozhodnutí. Žák by si měl vážít svého zdraví a dokázat organizovat svůj volný čas. Škola svou činností vytváří podmínky pro vzdělávání, které u žáků vedou k upevnění pozitivních návyků a dovedností. Dalším dlouhodobým cílem je otevřená komunikace na úrovni učitel – rodič – žák, a společné překonávání překážek a řešení konfliktů. Mezi poslední dlouhodobé cíle PP

uvádí vytvoření kladných postojů všech zaměstnanců školy k problematice prevence rizikového chování. Střednědobé cíle PP zahrnují vytvoření příznivého klima pro „wellbeing žáků“, do kterého lze zařadit i pravidelnou práci pedagogů s třídním kolektivem. Dalším střednědobým cílem je podpora vzájemné komunikace a spolupráce žáků, tzn. zařazení ranních a evaluačních kruhů do výuky. Dále komunikace a podpora zájmu o dění ve škole ve smyslu pořádání kaváren pro rodiče, triád, školních akcí, atd. V rámci střednědobých cílů se snaží PP o neformální setkávání pedagogů a jejich další vzdělávání (ANON, 2022/2023, s. 4–5).

Dílčí výzkumná otázka IV.

Čtvrtá dílčí výzkumná otázka měla za cíl zjistit: „Jak je provedena evaluace preventivního programu?“

Ve vyhodnocení PP ZŠ se ředitelka nejprve věnovala celkové informovanosti a práci s PP školy za školní rok 2021/2022, ve kterém byli všichni pedagogičtí pracovníci před jeho začátkem s programem seznámeni a v průběhu školního roku byly všem sdělovány aktuální informace v rámci metodických schůzek a pracovních porad (ANON, 2021/2022, s. 2–3).

Ředitelka školy rozděluje oblasti evaluace PP do jednotlivých kategorií. První z kategorií je další vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP), které proběhlo v oblasti primární prevence zaměřené na zdravý životní styl a první pomoc. Další kategorií je poradenství a komunikace s rodiči s žáky se speciálně vzdělávacími potřebami, kteří využili mnoho individuálních schůzek. Dále se řešily s rodiči situace žáků ze sociálně méně podnětného prostředí. Škola spolupracovala s regionálními institucemi, zejména s PPP a SPC Jihlava a orgánem sociálně-právní ochrany dětí OSPOD. Do poslední kategorie spadají žáci, kteří se zúčastnili řady přednášek na téma bezpečný internet, kyberšikana a fake news (ANON, 2021/2022, s. 2–4).

Velký podíl na preventivních aktivitách měly vychovatelky školní družiny. V rámci družiny se projevily některé problémy, které byly následně řešeny ve spolupráci s rodiči a PPP. Škola byla zapojena do celoročních projektů v rámci projektu „Šablony III“, která zahrnuje práci školního asistenta, který pomáhá a podporuje děti ohrožené školním neúspěchem. Pomáhá jim s přípravou na vyučování či monitoruje školní klima a pohodu žáků. Dalším projektem je „Les ve škole, škola v lese“, který zahrnuje semináře, výukové plány pro výuku o přírodě v přírodě, především pomocí pozorování a prožitku. V rámci projektů „Ovoce a zelenina do škol“ a „Mléko do škol“ mají děti větší povědomí o zdravém stravování a různých druzích ovoce a zeleniny, které dostávají zcela zdarma (ANON, 2021/2022, s. 3–5).

6.2 Shrnutí výsledků obsahové analýzy

Výsledky zpracování zjištěných dat obsahové analýzy jsem shrnula pro větší přehlednost v této podkapitole do tabulky. Preventivní program byl rozdělen do tří kategorií: plánování – realizace – evaluace, které jsem analyzovala z různých hledisek. Například se jednalo o hledisko: kdo se podílí na zpracování PP v jednotlivých kategoriích, jaká je součinnost pedagogických pracovníků v rámci PP, jaký je obsah a aktivity v PP. Dále jsem se zaměřila na soulad PP s metodickým doporučením MŠMT a na vytyčené cíle PP. Dále mě zajímalo, jaké se používají metody a formy práce v rámci PP, a nakonec jsem se zaměřila na evaluaci a hodnocení PP.

Tabulka č. 1: Zpracování dat obsahové analýzy dle kategorií

	PLÁNOVÁNÍ	REALIZACE	EVALUACE
PREVENTIVNÍ PROGRAM	Ředitel školy ve spolupráci s pedagogickými pracovníky.	Ředitel školy ve spolupráci s pedagogickými pracovníky a externími pracovníky.	Ředitel školy.
SOUČINNOST PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ V RÁMCI PP	Ve spolupráci s pedagogickými pracovníky a ředitelem školy či individuálně v rámci tříd.	Ve spolupráci s pedagogickými pracovníky a ředitelem školy, žáky a rodiči.	Ve spolupráci s pedagogickými pracovníky a ředitelem školy, žáky a rodiči.

	PLÁNOVÁNÍ	REALIZACE	EVALUACE
OBSAH PP A AKTIVITY PP	Ředitel školy ve spolupráci s pedagogickými pracovníky. Oblasti plánování aktivit v primární prevenci: kyberšikana, záškoláctví.	Beseda: kyberprostor a fake news, beseda: bezpečnost a ochrana zdraví, záchranné složky. Zapojení v dlouhodobých projektech (Rodiče vítání, Skutečně zdravá škola, Ovoce do škol, apod.) Nabídka zájmových kroužků, komunitní akce, plavecký výcvik, kulturní vystoupení, programy k oslavám a výročím v obci i ve škole.	Hodnocení jednotlivých akcí, anketní lístky pro žáky i rodiče. Vyhodnocení reakcí žáků v rámci komunitních kruhů.
SOULAD PP S METODICKÝM DOPORUČENÍM MŠMT	Obsahuje téměř všechny oblasti dle doporučení.	Chybí podrobnější záznamy z akcí. Pouze vypsany seznam uskutečněných akcí.	Chybí záznamy z průběžného vyhodnocování.
CÍLE PP	Vytyčení střednědobých a dlouhodobých cílů.	Realizace v rámci výuky, besed, komunitních akcí, nabídky kroužků.	Většina cílů byla zrealizována v rámci výuky předmětů (prvouka, přírodověda, vlastivěda, tělesná výchova, český jazyk, dramatická výchova) a besed.

	PLÁNOVÁNÍ	REALIZACE	EVALUACE
METODY A FORMY PRÁCE	<p>Metody slovní, situační, inscenační, besedy, přednášky, aktivní sociální učení, školní kruhy, sdílení informací, individuální přístup, samostatná práce, práce ve dvojicích, skupinová práce, práce v centrech aktivit, sociální hry, hraní rolí, obhajoba názorů a trénování způsobu odmítání, projektová výuka, komunitní akce školy.</p>	<p>Metody slovní, situační, inscenační, besedy, přednášky, školní kruhy, sdílení informací, individuální přístup, samostatná práce, práce ve dvojicích, skupinová práce, práce v centrech aktivit, sociální hry, hraní rolí, projektová výuka, komunitní akce školy.</p>	<p>Anketní lístky pro žáky i rodiče, komunitní kruhy.</p>
EVALUACE, HODNOCENÍ PP	<p>Evaluace a hodnocení PP se plánuje vyhodnotit v několika oblastech: cílová skupina, cíle prevence na škole, témata primární prevence a ukazatelé úspěšnosti, DVPP pedagogických pracovníků, spolupráce s rodiči, aktivity v rámci školy, spolupráce se speciálními institucemi.</p>	<p>Průběžné informování týmu pracovníků o naplňování PP. Průběžné informování rodičů na třídních schůzkách, triádách, e-mailem, individuální schůzky. DVPP pedagogů v oblasti primární prevence zaměřeného na zdravý životní styl a první pomoc. Rozšíření povědomí rodičů a vzájemná informovanost. Spolupráce s PPP, SPC a OSPOD.</p>	<p>Hodnocení jednotlivých akcí, anketní lístky pro žáky i rodiče. Vyhodnocení reakcí žáků v rámci komunitních kruhů (kvalitativní ukazatelé). Hodnocení integrace témat do výuky, počet realizovaných akcí a počet zapojených žáků (kvantitativní ukazatelé).</p>

7 Rozhovor

Druhá část výzkumného šetření se zaměřuje na techniku rozhovoru. Polostrukturované rozhovory budou vedeny s pedagogickými pracovníky malotřídní školy a mají za cíl získat další informace o způsobu prevence rizikového chování v malotřídní škole.

- **Průběh vlastního výzkumného šetření**

Pro průběh vlastního výzkumného šetření bylo potřeba učinit několik kroků. Při setkání s respondentkami jsem se snažila navodit příjemnou atmosféru. Důležitost zahájení rozhovorů a jiné náležitosti při jejich realizaci uvádím již v podkapitole 5.2. Respondentkám jsem připomněla cíl našeho setkání. Poté jsem se dotázala na možnost nahrávání rozhovorů na záznamové zařízení, a došlo k podepsání potvrzení souhlasu s poskytnutím rozhovoru, viz Příloha B. Všechny rozhovory byly uskutečněny v prostředí malotřídní školy ve sborovně či prázdných třídách, na žádost respondentek v rozmezí měsíce únor a březen 2023. Jednotlivé rozhovory byly domluvené individuálně s každým pedagogickým pracovníkem prostřednictvím e-mailu.

Realizace rozhovorů proběhla dle předem připravených tazatelských otázek, které byly podle potřeby doplněny o doplňující informace či otázky. Také jsem se ujistovala, zda respondentka mnou položené otázky porozuměla, a zdali i z mé strany je její odpověď vnímána tak, jak byla myšlena.

- **Analýza a interpretace zjištěných dat**

Analýzu neboli kódování a interpretaci dat bylo potřeba provést po realizaci a přepsání všech rozhovorů. „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými fragmenty textu potom výzkumník pracuje.“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 211)

Tento krok spočíval ve vyznačení podobné části textu, kterým jsem přiřadila kódy. Na základě podobnosti kódů jsem je zařadila do kategorií s ohledem na zaměření výzkumného šetření. Tímto způsobem vznikly 3 kategorie:

1. Primární prevence

- Kódy:
 - Vymezení pojmu
 - Preventivní opatření
 - Formy a metody práce s žáky
 - Dokumenty
 - Služby a pracovníci na úrovni primární prevence

2. Rizikové chování

- Kódy:
 - Vymezení pojmu
 - Uvedení konkrétních příkladů
 - Vlastní zkušenosti
 - Příčiny a spouštěče
 - Následná opatření (metody)

3. Preventivní program a DVPP

- Kódy:
 - Využití preventivního programu
 - Důležitost a přínos preventivního programu pro praxi
 - Návrhy k vylepšení obsahu preventivního programu
 - Vzdělávání v rámci DVPP
 - Sebevzdělávání a vlastní iniciativa

Další část bakalářské práce zahrnuje podkapitoly 7.1–7.3, které zpracovávají data polostrukturovaných rozhovorů, které měly za cíl odpovědět na dílčí výzkumné otázky. Na konci každé výzkumné otázky je provedeno malé shrnutí. Pro snazší orientaci při deskripci a interpretaci kódů, se názvy jednotlivých kategorií stávají názvy podkapitol. Značení respondentek je uváděno zkratkou např. R1.

7.1 Primární prevence

Následujících pět podkapitol odpovídá na první dílčí výzkumnou otázku „Jakým způsobem zasahuje práce pedagogického pracovníka do primární prevence?“

Vymezení pojmu primární prevence

Většina respondentek se shodují na tom, že primární prevence je nějaký soubor aktivit a kroků, kterými se předchází nejčastěji rizikovému chování. Respondentky jako druhou nejčastější odpověď uvádějí také nežádoucí aktivity a patologické jevy v chování. R5 vnímá primární prevenci: „*v předcházení vzniku rizikového chování u dětí nebo žáků školy, tedy tam, kde se ještě rizikové chování nevyskytlo*“. S tímto tvrzením se ztotožňuje také R4, která říká: „*Neznamená to, že primární prevence začíná, až když ten problém je, ale začíná to před tím, než se ten problém vůbec naskytne.*“

Preventivní opatření

Pedagogičtí pracovníci při aplikaci preventivních opatření nejčastěji používají výukové metody, mezi které řadí metody slovní a diskusní, metody názorně demonstrační či metody situační a inscenační. R2 a R3 často používají komunitní kruhy. R2 je aplikuje takto: „*Všem účastníkům dávám prostor se vyjádřit, společně se snažíme hledat společná řešení, aby vyhovovala všem*“. R2 rovněž pracuje s emočními kartami, které znázorňují vztek, smutek, radost, žárlivost, atd. Žáci díky kartám lépe rozumí situacím, ve kterých se jiný spolužák dostane do daného emočního stavu. Ostatní žáci se učí vcítit se do situace kamaráda, snaží se mu pomoci s vyřešením problému a emočního stavu. R1 dodává: „*Celkově se tu snažíme vybudovat atmosféru rodinného prostředí a myslím si, že vhodně cíleným dotazem mi žáci řeknou hodně, například co je momentálně trápí*“. R3 zapojuje komunitní kruh vždy na začátku a na konci týdne. „*Pokud se objeví nějaká mimořádná situace, zapojujeme kruh kdykoliv*“. R3 se snaží především o vybudování důvěrného a vlídného prostředí, což vnímá jako velmi náročnou výzvu. R2 vnímá za důležité v rámci prevence vybudovat ve třídě společná pravidla, která si děti s paní učitelkou vytváří společně, neustále je opakují v závislosti na situaci.

Formy a metody práce s žáky

V rámci výukových metod situačních a inscenačních R4 využívá prstového zvířecího divadla: „*...hrajeme s žáky situace, které můžou nastat. Není to teď vztažené přímo na šikamu, ale spíš třeba na neférové jednání. Pak hledáme, co bylo špatně, jak se cítí oběť. Hledáme řešení, jak to dělat jinak, aby tady bylo všem dobře. Zvířátek máme 15, takže každé zvířátko vychází na dítě. V každém příběhu je vždy jedno zvířátko vyčleněné a řešíme, co se*

děje. Po skončení příběhu a vracení zvířátek si děti, pokud chtějí, můžou zvířátko chvíli ponechat. Tady dávám prostor dětem, které by se mohly cítit v nějaké roli z příběhu a chtějí se s námi o to podělit“. R4 je velmi aktivní a zmiňuje další metody, které během primární prevence využívá: „...pouštím dětem *Agenta v kapse na Děčku*, tam byly nějaké díly třeba o šikaně a nevhodných esemeskách. Na začátku školního roku jsem zařadila týdenní téma přátelství, kdy jsem do výuky zařadila jednoduché pohádky, kde bylo vždy vyčleněné nějaké zvíře s různým problémem a trápením, kterému jsme se snažili pomoci“.

Dokumenty

Pedagogičtí pracovníci téměř ve všech rozhovorech uvedli jako dokument primární prevence preventivní program. Tuto tazatelskou otázku tedy lze rozdělit podle několika kategorií, které se vztahují k preventivnímu programu, který buď využívají, což zmiňuje R1, R5 a R3 uvádí: „*Využívám preventivní program školy, kde jsou napsané cíle primární prevence v různých oblastech. Naštěstí jsem se zatím nikdy nesečkala s natolik závažným problémem, který by vyžadoval řešení zvenčí.*“, nebo preventivní program nevyužívají z důvodu, že s ním nejsou seznámeni. To popisuje R2, která odpovídá: „*Vůbec nevyužívám. Měl by být na škole preventista, kterého ale nemáme. Myslím, že ani preventivní program nemáme nebo o něm jenom nevím*“. Na doplňující otázku o jiných dokumentech, které by určovaly pravidla a způsob chování R2 doplňuje: „*No tak vnitřní řád a školní řád. Určitě budou existovat nějaký metody o primární prevenci, ale konkrétně žádnou takovou neznám. My tu máme schovaný sešit, kam zapisujeme formy rizikového chování, abychom mohli rodičům v případě nějakých problémů daný problém lépe popsat a objasnit*“. R4 uvádí důvod pro nevyužívání preventivního programu z důvodu: „*Mám pocit, že by to měl být dynamický a živý dokument, měl by se aktualizovat a že to nebude něco, co se napsalo, a pak to 10 let platí*“.

Služby a pracovníci na úrovni primární prevence

R4 se službami nespolupracuje, ale „...*když si ve třídě zanalyzuju, že je to už vážný problém, tak už je lepší si pozvat odborníka. Využít prostě externího preventisty na selektivní prevenci*“. Tato respondentka nejčastěji používá „*selský rozum*“ k řešení problémů, protože si myslí: „...*že je vždy něco charakteristického pro danou třídu, ale ne každá metodika pasuje na daný problém a vše se řeší individuálně.*“ R4 v rámci primární prevence využívá a velmi vychvaluje metodiku Internetoví úžasňáci: „...*pomáhá učitelům s prevencí rizikového chování. Třeba s chováním a bezpečností na internetu. Dá se aplikovat i u malých dětí, třeba i školkových, to mi přijde super*“.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky I.

Práce pedagogického pracovníka zasahuje do primární prevence velmi často a má velký význam. Pedagogičtí pracovníci i přesto, že v některých případech nevyužívají preventivní program malotřídní školy, tak volí v průběhu týdne mnoho metod a forem práce, kterými se podílí na primární prevenci ve třídě, oddílu či celé škole. Nejčastěji jsou během pracovního týdne využívány komunitní kruhy, ve kterých se snaží o vybudování bezpečného prostoru pro sdílení myšlenek, pocitů a problémů. Celá škola usiluje o pozitivní atmosféru rodinného prostředí. Žáci se sami podílí na vytváření pravidel, což je motivací ke kladnému chování, budování vztahů se spolužáky a učiteli a respektu k nim. Žáci spoluvytváří vnitřní i vnější pravidla a v závislosti na situaci s nimi dále pracují. Pedagogičtí pracovníci pracují se zajímavými pomůckami například s emočními kartami, prstovým divadlem, zapojují prosociální hry na začátku školního roku nebo do výuky začleňují téma „přátelství“. Taktéž využívají jako preventivní opatření pohádky „Agent v kapse“ a program „Internetoví úžasňáci“.

7.2 Rizikové chování

Za účelem zodpovězení druhé dílčí výzkumné otázky: „Jaké jsou zkušenosti pedagogických pracovníků s výskytem rizikového chování?“ jsem do bakalářské práce integrovala následujících pět podkapitol.

Vymezení pojmu rizikové chování

Odpovědi na tuto tazatelskou otázku se v charakteristice pojmu rizikové chování velmi lišily. R5 určuje rizikové chování následovně: „*Chování, které vede k nárůstu různých rizik pro žáka nebo pro společnost, například zdravotních nebo sociálních*“. R2 klade důraz v souvislosti se sekundární prevencí: „*Co musíš podchytit hned v začátku, jako třeba nevhodný chování ke spolužákům*“. R3 naopak charakterizuje rizikové chování: „*...takové chování, které jakýmkoliv způsobem narušuje osobu nebo majetek toho dotyčného nebo taky dalšího člověka*“.

Formy rizikového chování

Nejčastěji si pedagogičtí pracovníci pod pojmem rizikové chování představují jednotlivé formy rizik. Všechny respondentky uvedly šikanu. R1 a R5 zmiňují záškoláctví. R2, R3 a R4 popisují jako rizikové chování užívání návykových látek například kouření nebo pití alkoholu. R4 upřesňuje rizika spojená s dnešní dobou, které vnímá v projevech intolerance: „*...víči jako že národnostem, LGBT a tohle bych tam zařadila a celkově víči*

znevýhodnění a odlišnosti. Mělo by se s tím pracovat v rámci prevence, protože by to pak mohlo přejít k šikaně. Šikana mi přijde hodně zastaralá v tom, že ji často vnímáme, že je zaměřená na fyzický útok. Dnes nejčastější projev šikany vidím spíš v psychický nesnášenlivosti“.

Zkušenosti s výskytem rizikového chování

Odpovědi na tuto tazatelskou otázku byly velmi rozmanité. Zmínění podobných forem rizikového chování se vyskytovala u vychovatelek školní družiny, podobné formy řešily třídní učitelky u nižších ročníků, a odpovědi se zkušeností rizikového chování byly shodné i u třídních učitelek vyšších ročníků malotřídní školy.

R1 a R2 mají zkušenost s agresivitou, která se projevuje vůči ostatním dětem fyzickým útočením ze strany agresora. S touto formou rizikového chování má zkušenost i R4, která tento projev chování popisuje: *„Sem tam se objeví šarvátka mezi dětmi.“* R4 má zkušenost se slovními útoky: *„...myslím spíš takový vulgarity a posměšky vůči vzhledu“.* V jiných třídách na škole u některých dětí dochází k lehké formě záškoláctví, které podporují dokonce zákonní zástupci. *„Takový to nejdu do školy, protože je zítra víkend a rodiče mi to i přesto omluví“*, zmiňuje R4. Rozhovor s R3 propojuje informace s R4 o lehké formě záškoláctví, která doplňuje informace o častých pozdních příchodech do výuky. R2 a R5 hovoří o zkušenosti s kyberšikanou, která byla řešena v Covidové situaci. R2 mluví o *„šikaně v chatu“*, kterou bylo velmi těžké dopátrat a najít agresora. R5 má s touto formou rizikového chování větší zkušenost, neboť v této situaci musela učinit následná řešení. *„Jednalo se o napadení účtu spolužáků a vytvoření falešné identity, tedy účtu, pod kterým agresor psal jiným spolužákům a vyhrožoval jim.“*

R1 nakonec zmiňuje zkušenost s rizikovým chováním, které lze zařadit do rizik spojených s návykovými látkami. *„Našla jsem na záchodech v koši prázdnou plechovku od alkoholu. Bohužel se k plechovce nikdo z žáků nepřiznal. No a vzhledem k tomu, že se už taková situace nikdy neopakovala, vyvodily jsme s kolegyněmi závěr, že se mohlo jednat o omyl a záměnu nějaký plechovky s limonádou, když si ji dítě bralo doma ze skříně.“*

Následná opatření a zvolené metody

Respondentky (R1, R2, R3, R5) se ve většině shodují na stejném následném opatření. Všechny výskyty rizikového chování na malotřídní škole byly řešené ve spolupráci se zákonnými zástupci. R5 a R3 doplňují postup řešení v součinnosti s informováním vedení školy a ostatních pedagogických pracovníků, případně odborníků. R2 zmiňuje, že je vhodné najít spouštěče takového chování, na kterých je třeba dál pracovat. *„Už víme, že někteří žáci dělají nějaké věci neradi, proto se je snažíme pozitivně motivovat, seznámit je s daným úkolem“*

nebo činností v předstihu, abychom je připravili, a nevznikly tak afektivní a agresivní reakce.“ Na tuto formu rizikového chování také reaguje následným opatřením R1: *„Snažíme se najít příčiny, které vyvolávají takové chování, a máme tu emoční karty, se kterými pracujeme v kruhu při povídání a reflexi“.*

R4 se snaží vždy pracovat s konkrétním jedincem neboli agresorem, kterému chce dát šanci a příležitost takovou situaci napravit či změnit. *„ ...používám takový pořekadlo, že slovo může ublížit víc než rána, takže děti učím, ať si vždy pořádně promyslí, co budou říkat, protože už je to vyslovené navždy“.* Pokud se ve škole vyskytne nějaký projev rizikového chování, opět se někteří pedagogičtí pracovníci zaměří dle realizovaných rozhovorů na primární prevenci. Ze situace o zmíněné kyberšikaně v TO2 – viz výše – se následně s žáky pracovalo v rámci přednášky „Bezpečný internet“. R4 popisuje, že i přesto, že jsou žáci informováni o možných nástrahách na internetu, tak podlehnou v dané situaci zvědavosti, i když ví, že to tak správné není. Toto chování připisuje k danému vývojovému období jedince, pro kterého začíná být charakteristické experimentování. R4 upřesňuje: *„ ...měli bychom děti spíš podpořit, šířit osvětu a ne jim internet zakazovat, protože co je zakázané, je potom ještě více lákavé. Takže určitě děti prostě upozornit na to, co se jim může stát a říkat jim i své zážitky a zkušenosti ze života. Tím si i můžeme vybudovat důvěru a kladné vztahy pro další spolupráci“.*

Spouštěče a příčiny rizikového chování

Příčin vzniku rizikového chování může být mnoho. Z vlastního výzkumného šetření vyplývá, že se ve většině případů respondentky shodly, že se jedná o příčiny, které vychází z rodinného prostředí, které je nejčastěji málo podnětné. R1 a R3 také vnímají příčinu v neefektivním trávení volného času. R3 uvádí celou řadu příčin: *„Špatně fungující či nefunkční rodinné zázemí, absence dobrých vzorů chování, přemíra ambicí a tlak ze strany rodiny, nedostatek či absence empatie, důvěry a trpělivosti ze strany rodiny, školy či zájmových útvarů“.*

R4 uvádí konkrétní příklady ze špatně fungujícího rodinného zázemí, ale ve smyslu opačného extrému, kdy se jedná o příliš urputné rodiče, kteří chtějí mít nad svými dětmi kontrolu. Spouštěče pro rizikové chování také vnímá ve fyzickém či zdravotní znevýhodnění. Nakonec uvádí i příklad opačné situace: *„Překvapuje mě, že jsou to celkově dost často děti z dobrého rodinného prostředí. Že tak řeší své frustrace. Příčinou rizikového chování můžou být i děti bez zájmu, protože chtějí být taky v centru zájmu pro někoho aspoň chvíli, proto se pouští do rizik“.*

Shrnutí dílčí výzkumné otázky II.

Pedagogičtí pracovníci mají zkušenosti s rizikovým chováním i přesto, že se jedná o malotřídní školu s kapacitou 40 žáků. Za největší formu výskytu rizikového chování na dané škole je považována kyberšikana. V tomto školním roce se objevila lehká forma záškoláctví a projevy agresivity. Toto rizikové chování u žáků je nejčastěji řešeno ve spolupráci se zákonnými zástupci a ostatními pedagogy školy. U výskytu kyberšikany v době Covidu se vedení školy radilo s externími odborníky.

Příčiny vzniku rizikového chování vnímají pedagogičtí pracovníci velmi podobně. Nejčastěji zmiňují málo podnětné rodinné prostředí, jednotvárné trávení volného času nebo naopak přemíru ochrany rodičů nad dětmi. Také se za příčinu považuje vývojové období, tedy přechod mezi mladším a starším školním věkem, které je charakteristické experimentováním a poznáváním sebe a svého okolí viz kapitola 4 „Specifika vývojového období mladšího školního věku a malotřídní školy“.

7.3 Preventivní program a DVPP

Třetí dílčí výzkumná otázka měla za cíl zjistit: „Jaké je povědomí pedagogických pracovníků o obsahu preventivního programu malotřídní školy?“

Využití preventivního programu

Z hlediska vnímání využití preventivního programu lze respondentky rozdělit na dvě skupiny. R3 a R5 preventivní program ke své práci využívají, čerpají z něho při zařazení témat rizikového chování do výuky a směřují k ukazatelům úspěchu. Druhá skupina zahrnující R1, R4 preventivní program ke své práci nevyužívá. R2 dokonce s existencí daného preventivního programu nebyla seznámena. Tento stav si vysvětluje nedávným nástupem do pracovního poměru v malotřídní škole. Většina respondentek se shodla, že by se na tvorbě preventivního programu ráda podílela. R5 se na jeho tvorbě přímo podílí.

Důležitost a přínos preventivního programu pro praxi

Ačkoliv většina pedagogických pracovníků preventivní program nevyužívá a nepodílí se na jeho vytváření, vnímá jeho obsah za důležitý a přínosný v předcházení rizikového chování. Po zrealizovaných rozhovorech respondentky uznaly, že by měly své nedostatky napravit a ihned se šly podívat, kde mají svůj preventivní program založený, aby si jej mohly dostudovat.

Návrhy k vylepšení obsahu preventivního programu

Preventivní program by měl být „živý“ dokument, se kterým se bude neustále pracovat. Z hlediska respondentek je nezbytné, aby byl každý rok aktualizován a evaluován. R4 popisuje důležitost tohoto dokumentu následovně: „...aby ten dokument nebyl něčím, co se napsalo, a pak to 10 let platí. Měly by se tam reflektovat i věci moderní a taky problémy, se kterými se můžeme setkávat s menšinami a jinými národnostmi. Říkám si, kam jinam takové problémy zařadit. Toto jsou určitě důležitá témata, která by neměla vyšumět po jedné třídnické hodině. Taky by ten program měl být stále používanej. Zahrnout do něho třeba metody, které se v praxi užívají. Do součástí příloh dát třeba i kazuistiku a manuál, který nám poradí jak řešit dané situace, protože s nimi máme třeba už zkušenosti a víme, jak je řešit.“

Vzdělávání v rámci DVPP

Kategorie Preventivní program a DVPP měla za úkol zaměřit se také na Další vzdělávání pedagogických (DVPP) pracovníků v oblasti primární prevence či rizikového chování. U většiny respondentek bylo potřeba do rozhovoru přidat doplňující otázky: „I přesto, že si nerozšiřujete vzdělávání v této oblasti, uvažujete o tom? Jaká oblast rizikového chování by Vás zajímala?“ R1, R2 a R5 se v této oblasti v tuto chvíli nevzdělávají, pokud by byla příležitost nějakého kurzu, semináře či webináře, zajímalo by je téma prevence bezpečného chování na sociálních sítích, kterou vnímají v dnešní době jako klíčovou. Stejnou zkušenost sdílí i R3, která zmiňuje, že ji prozatím učí praxe, ale přikládá důležitost i uplatňování preventivního programu školy. R5 vidí velký význam ve vzdělávání týmu pracovníků školy a v příštím roce se bude účastnit dvouletého studia metodika primární prevence.

Sebevzdělávání a vlastní iniciativa

R4 má o vzdělání a hledání různých forem a metod práce v této oblasti velký zájem. Bez součinnosti školy si sama vyhledává webináře a kurzy, které se týkají rizikového chování a primární prevence na školách. Dále si sama vyhledává různé kauzy na internetu, aby byla neustále v obraze o novinkách, které se šíří internetem a mohla žáky v rámci primární prevence upozornit na možná rizika. „Teďka naposled mám za sebou kurz Internetových úžasňáků. Taky jsem se zúčastnila online konference o bezpečném chování na internetu,“ uvádí s velkým entusiasmem R4.

Shrnutí dílčí výzkumné otázky III.

Pedagogičtí pracovníci dané malotřídní školy projevují velký zájem v oblasti dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v primární prevenci a rizikovém chování i přesto, že se většina respondentek na tvorbě preventivního programu malotřídní školy sama nepodílí. Některé respondentky dokonce přiznaly, že s daným preventivním programem nepracují. Druhá polovina respondentek preventivní program využívá k návrhu zařazení témat rizikového chování do výuky a směřují tak k ukazatelům úspěchu. Taktéž v dokumentu využívají zmíněné formy a metody práce ve výuce.

8 Závěrečné shrnutí

Tato část bakalářské práce se věnuje závěrečnému shrnutí výzkumného šetření, které zahrnuje doporučení pro praxi, limity práce a celkové shrnutí teoretické a empirické části.

8.1 Doporučení pro praxi

Výsledky výzkumného šetření přinesly zajímavé informace. Obsah preventivního programu malotřídní školy je dostačující, ne však zcela aktuální. Některé formy rizikového chování např. závislost na politickém a náboženském extremismu jsou v PP uvedeny zcela bez významu, neboť se v rámci obsahové analýzy v dokumentu více nevyskytovaly, nebyly řešeny a neobjevily se ani ve výpovědích. Dále je potřeba zlepšit průběžné hodnocení výsledků realizace aktivit v rámci preventivních opatření, neboť ty by se měly dle metodického doporučení MŠMT průběžně vyhodnocovat a zaznamenávat.

Pedagogičtí pracovníci vnímají oblast primární prevence za důležitou, byť někteří PP ZŠ nevyužívají a nepodílí se na jeho realizaci. Vzdělávání v oblasti primární prevence a rizikového chování prozatím spočívá v samostudiu pedagogických pracovníků. V rámci DVPP v oblasti primární prevence proběhla školení zaměstnanců zaměřená na zdravý životní styl a první pomoc. Určitě by bylo vhodné zmíněná školení rozšířit o vzdělání v dalších oblastech, které dle mého výzkumného šetření vyšly jako rizikové a v preventivním programu jako málo ošetřené a řešené. Jedná se konkrétně o kyberšikanu, projevy agresivity a lehkou formu záškoláctví.

Malotřídní škola si je vědoma některých nedostatků a usiluje o rozšíření úvazků na pozici metodika prevence a aktualizaci preventivního programu ZŠ pro nový školní rok.

8.2 Limity práce

Limitem výzkumného šetření byla změna tématu bakalářské práce, která byla provedena ve 3. ročníku studovaného oboru Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních. K tomuto rozhodnutí mě přivedl můj zaměstnavatel, který vnímá nedostatky v oblasti primární prevence a rizikového chování ve své organizaci a chtěl by v nejbližších letech vytvořit nové pracovní místo na pozici metodika prevence, školního psychologa či sociálního pedagoga a podpořit DVPP v tomto tematickém směru. Toto téma mi bylo obsahově bližší ve vztahu k mé profesi učitelky v mateřské škole a lektorky volnočasových aktivit.

Největším limitem na začátku mé práce byl malý výzkumný vzorek pro kvantitativní výzkumné šetření. Příčina tohoto omezení spočívala především v cílové skupině, kterou by tvořilo pouze 40 žáků malotřídní školy, což je dle zásad pro vypracování nedostačující. Z tohoto důvodu jsem pro svou práci nakonec zvolila pouze kvalitativní výzkumné šetření, ve kterém jsem použila metodu obsahové analýzy a polostrukturovaných rozhovorů.

Již zmíněné kvantitativní výzkumné šetření, přesněji zvolená metoda dotazníkového šetření, která je popsána v zásadách pro vypracování mé bakalářské práce, a jejíž chybné zařazení si uvědomuji, by měla za cíl zkoumat výskyt rizikového chování v malotřídní škole. Tato metoda byla odložena pro malý výzkumný vzorek a velký rozsah bakalářské práce při zařazení obou typů výzkumného šetření. Z tohoto důvodu si dovoluji v limitech své práce uvést návrh pro další kvalitativní výzkumné šetření do budoucna, ve kterém by výzkumný vzorek obsahoval již vyšší počet respondentů. V této souvislosti by se výskyt rizikového chování na 1. stupni ZŠ zkoumal i v dalších malotřídních školách v daném kraji.

8.3 Shrnutí

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaký je obsah preventivního programu malotřídní školy. Tohoto cíle jsem dosáhla a výzkumné šetření přineslo mnoho zajímavých výsledků. Výsledky ukázaly mírné rozdíly v uvedených informacích po analýze obsahu Preventivního programu a po realizaci rozhovorů s respondentkami. Jednalo se především o informace ve vytváření preventivního programu ZŠ, na kterém se dle uvedení v PP podílí ředitelka školy v součinnosti s pedagogickými pracovníky. V rámci rozhovorů naopak většina respondentek uvedla, že se na jeho tvorbě nepodílí. V rámci metodického pokynu MŠMT č.j. 21291/2010-28 daný dokument splňuje ve větší míře jednotlivé oblasti doporučení. Nicméně je třeba se zaměřit na průběžné vyhodnocování preventivního programu, které je dle Vyhodnocení preventivního programu pro rok 2021/2022 realizováno, ale není doloženo hodnotícím dokumentem a záznamem.

Práce pedagogického pracovníka zasahuje do primární prevence velmi často a dle respondentek má velký význam. Pedagogičtí pracovníci i přesto, že v některých případech nevyužívají preventivní program malotřídní školy, tak volí v průběhu týdne mnoho metod a forem práce, kterými se podílí na primární prevenci ve třídě, oddílu či celé škole a tyto metody se často shodují s uvedenými metodami v preventivním programu ZŠ. Nejčastěji jsou během pracovního týdne využívány komunitní kruhy, ve kterých se snaží o vybudování bezpečného prostoru pro sdílení myšlenek, pocitů a problémů. Celá škola usiluje o pozitivní

atmosféru rodinného prostředí, o čem svědčí i zapojení školy do projektu „Rodiče vítání“. Žáci se sami podílí na vytváření pravidel, což je motivací ke kladnému chování, budování vztahů se spolužáky a učiteli a respektu k nim. Pedagogičtí pracovníci pracují se zajímavými pomůckami například s emočními kartami nebo prstovým divadlem. Pro formování kolektivu zapojují na začátku školního roku prosociální hry. Malotřídní škola se aktivně podílí na přípravě a realizaci komunitních akcí, školních výletů, projektových dnů a dlouhodobých projektů, které se zabývají zdravým životním stylem („Skutečně zdravá škola“, „Ovoce do škol“, „Les ve škole a škola v lese“).

Pedagogičtí pracovníci mají ve větší míře zkušenosti s rizikovým chováním i přesto, že se jedná o malotřídní školu s kapacitou 40 žáků. Za největší formu výskytu rizikového chování na dané škole je považována kyberšikana. V tomto školním roce se objevila lehká forma záškoláctví a projevy agresivity. Toto rizikové chování u žáků je nejčastěji řešeno ve spolupráci se zákonnými zástupci a ostatními pedagogy školy. Škola také navazuje spolupráci s externími odborníky ze Speciálně pedagogického centra či OSPOD.

Příčiny vzniku rizikového chování vnímají pedagogičtí pracovníci velmi podobně. Nejčastěji zmiňují málo podnětné rodinné prostředí a trávení volného času. Také se za příčinu vzniku považuje vývojové období, tedy přechod mezi mladším a starším školním věkem, jehož specifikaci jsem propojila s teoretickou částí bakalářské práce.

Pedagogičtí pracovníci byly v minulém školním roce v rámci DVPP školeni v oblasti zdravého životního stylu a první pomoci. Další vzdělání v tématech primární prevence a rizikového chování probíhá v rámci samostudia. Pedagogové nejčastěji projevují zájem ve vzdělání v otázkách nástrah sociálních sítí a bezpečnosti chování dětí na internetu.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala preventivním programem a rizikovým chováním v malotřídní škole a jejím cílem bylo zpracování obsahové analýzy preventivního programu malotřídní školy. K dosažení vytyčeného cíle byly použity metody kvalitativního výzkumného šetření, konkrétně technika obsahové analýzy a v druhé části technika polostrukturovaného rozhovoru. K naplnění toho cíle přispělo teoretické zpracování tématu, které popisuje problematiku rizikového chování a prevenci rizikového chování ve školství. V teoretické části byla vyzdvížena specifika vývojového období mladšího školního věku a specifika malotřídní školy. Pro vypracování empirické části bakalářské práce jsem považovala za klíčové zařadit do teoretické části kapitulu definující zásady pro vypracování preventivního programu, který zahrnuje i metodické doporučení MŠMT.

V návaznosti na zpracovanou teoretickou část bylo realizováno vlastní výzkumné šetření, kterého mělo za cíl analyzovat a interpretovat data preventivního programu malotřídní školy dle jednotlivých kategorií v oblasti plánování, realizace a evaluace. Druhé části výzkumného šetření se účastnili pedagogičtí pracovníci konkrétní malotřídní základní školy. Tato část práce si kladla za cíl zjistit, jakým způsobem probíhá prevence rizikového chování v malotřídní škole. Dále jaké jsou zkušenosti pedagogických pracovníků s rizikovým chováním, jaká byla zvolena následná intervence a jaké metody a formy práce jsou využívány v primární prevenci. Cílem poslední části práce bylo zjistit povědomí pedagogických pracovníků o preventivním programu, stav součinnosti při jeho realizaci a celkový zájem o téma primární prevence a rizikové chování v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

- ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. 489 s. ISBN 8070380446.
- HÁJEK, Bedřich, HOFBAUER, Břetislav, PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogické ovlivňování volného času: Trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011. 239 s. ISBN 978-80-262-0030-7.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.
- HUTYROVÁ, Miluše, SPĚVÁČEK, Jan, BÍLKOVÁ, Zuzana a kol. *Děti a problémy v chování: Etopedie v praxi*. Praha: Portál, 2019. 207 s. ISBN 978-80-262-1523-3.
- KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Praha: Grada, 2014. 264 s. ISBN 978-80-247-4502-2.
- KUCHARSKÁ, Anna, MRÁZKOVÁ, Jana, WOLFOVÁ, Renata a kol. Školní speciální pedagog. In: HUTYROVÁ, Miluše, SPĚVÁČEK, Jan, BÍLKOVÁ, Zuzana a kol. *Děti a problémy v chování: Etopedie v praxi*. Praha: Portál, 2019, s. 159. ISBN 978-80-262-1523-3.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie: 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- NEŠPOR, Karel, CSÉMY, Ladislav a PERNICOVÁ, Hana. *Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a na středních školách: příručka pro pedagogy*. Praha: Sportpropag pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 1996. 156 s. ISBN 80-260-3877-0.
- NOVOSAD, Libor. *Poradenství: pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7367-509-7.
- ONDRÁČKOVÁ, Lenka. Výchovný poradce. In: KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Praha: Grada, 2014, s. 25–36. ISBN 978-80-247-4502-2.
- POKORNÝ, Vratislav, TELCOVÁ, Jana, TOMKO, Anton. *Prevence sociálně*

patologických jevů: Manuál praxe. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. 186 s. ISBN 80-86568-04-0.

- PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání.* 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2012. 191 s. ISBN 978-80-7178-999-4.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie: Příručka pro studenty.* Praha: Portál, 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky.* Praha: Grada, 2014. *Žurnalistika a komunikace.* 548 s. ISBN 978-80-247-3568-9.
- SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci.* Praha: Psyché (Grada), 2014. 152 s. ISBN 978-80-247-4042-3.
- SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže.* Praha: Grada, 2010. 288 s. ISBN 978-80-247-2907-7.
- ŠVARŤÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára, JANÍK, Tomáš, KAŠČÁK, Ondřej a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN: 978-80-7367-313-0.
- VACKOVÁ, Michaela a ONDRÁČKOVÁ, Lenka. Školní metodik prevence. In: KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství.* Praha: Grada, 2014, s. 51–53. ISBN 978-80-247-4502-2.
- ZAPLETALOVÁ, Jana, ŠTECH, Stanislav. Úvod do školní psychologie. In: HUTYROVÁ, Miluše, SPĚVÁČEK, Jan, BÍLKOVÁ, Zuzana a kol. *Děti a problémy v chování: Etopedie v praxi.* Praha: Portál, 2019, s. 158–159. ISBN 978-80-262-1523-3.

Internetové zdroje

- BĚLÍK, Václav a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: Pro studenty pomáhajících profesí.* [online]. Tribun EU, s. r. o., 2016. 142 s. [cit. 2022-12-29]. ISBN 978-80-263-1015-0. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/ecee/pedagogicka-fakulta/pdf/pracoviste-fakulty/ustav-socialnich-studii/dokumenty/publikace-ke-stazeni/prevence_rizikoveho_chovani.pdf
- DOLEJŠ, Martin a OREL, Miroslav. *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování.* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. 105 s. [cit. 2023-01-09]. ISBN 978-80-244-5252-4. Dostupné z:

https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=VY5LDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=dolej%C5%A1+a+orel+2017&ots=UFZ1iGkUTh&sig=qj0XJGdVp_6AQThvWgfUCfSiEU&redir_esc=y#v=onepage&q=dolej%C5%A1%20a%20orel%202017&f=false

- DOLEJŠ, Martin a SKOPAL, Ondřej. Výskyt rizikového chování u adolescentů (VRCHA). In: DOLEJŠ, Martin a OREL, Miroslav. *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování*. [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. 105 s. [cit. 2023-01-09]. ISBN 978-80-244-5252-4. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=VY5LDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=dolej%C5%A1+a+orel+2017&ots=UFZ1iGkUTh&sig=qj0XJGdVp_6AQThvWgfUCfSiEU&redir_esc=y#v=onepage&q=dolej%C5%A1%20a%20orel%202017&f=false
- JESSOR, Richard a JESSOR Shirley. Problem behavior and psychosocial development: a longitudinal study of youth. In: MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ZAPLETALOVÁ, Jana, NOVÁK, Petr a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. [online]. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2010, s. 31–32. [cit. 2022-12-29]. ISBN 978-80-87258-47-7. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/327/pprchs-high.pdf>
- KNYTL, Martin a KŘIVÁNKOVÁ, Lucie. *Typografie & odborný text: průvodce pro zpracování nejen závěrečných prací*. Druhé, aktualiz. a rozš. vyd. [online]. Hradec Králové: Gaudeamus, 2022. 286 s. [cit. 2023-04-02]. ISBN 978-80-7435-875-3. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/edee/pedagogicka-fakulta/pdf/pracoviste-fakulty/ustav-socialnich-studii/dokumenty/publikace-ke-stazeni/typografie-odborny-text-2.-aktualiz.-a-rozs.-vyd._2022.pdf
- KUTNOHORSKÁ, Jana. *Výzkum v ošetrovatelství*. [online]. Praha: Grada, 2009. 176 s. [cit. 2023-04-02]. ISBN 978-80-247-2713-4. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=o5JBxwza3EAC&pg=PA40&dq=polostrukturovan%C3%BD+rozhovor&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwik5K6BsKH9AhVth_0HHc2vBEcQ6AF6BAGHEAI#v=onepage&q=polostrukturovan%C3%BD%20rozhovor&f=false
- MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ZAPLETALOVÁ, Jana, NOVÁK, Petr a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. [online]. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2010. 262 s. [cit. 2022-12-29]. ISBN 978-80-87258-47-7. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/327/pprchs-high.pdf>

- MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ČABLOVÁ, Lenka, VESELÁ, Michaela a kol. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školu*. [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2012. 112 s. [cit. 2023-02-11]. ISBN 978-80-87258-47-3. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/file/331/minim-prevent-program-web.pdf>
- MOUSSOVÁ HADJ, Zuzana a DUPLINSKÝ Josef. *Sociálně patologické jevy vs. Rizikové chování: terminologické otázky*. [online]. Univerzita Pardubice, 2007. s. 21–24. [cit. 2022-12-29]. Dostupné z: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/38541/MousovaZ_SocialnePatologicke_2007.pdf?sequence=1
- PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. [online]. Praha: Grada, 2012. 288 s. [cit. 2022-12-29]. ISBN 978-80-247-7848-8. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=e8a-AgAAQBAJ&pg=PA133&dq=soci%C3%A1ln%C3%AD+patologie&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwik6d2Dpp_8AhXMnaQKHbPFAWMQ6AF6BAgJEA#v=onepage&q=soci%C3%A1ln%C3%AD%20patologie&f=false
- PCPP. *Mamůl pro tvorbu minimálního preventivního programu*. [online]. Praha, 2010 [cit. 2020-02-11]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/16437/download>
- PREVENCE-PRAHA. *Co je rizikové chování? (RCH)*. [online]. Praha, 2020 [cit. 2020-11-21]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/index.php/rizikove-chovani.html>
- ZAPLETALOVÁ, Jana. Školní poradenská pracoviště (ŠPP). In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © NÚV, 2011–2022 [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: <http://archiv-nuv.npi.cz/t/pedagogicko-psychologicke-poradenstvi/skolni-poradenska-pracoviste.html>

Metodická doporučení MŠMT, zákony a dokumenty

- MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28* [online]. Praha: MŠMT, 2010. 11 s. [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
- MŠMT. Prevence. *Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: MŠMT, 2013 [cit. 2023-01-28]. Dostupné z:

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/prevence>

- MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2021* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021. 164 s. [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>
- MŠMT. *Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení* [online]. Praha: MŠMT, 2001 [cit. 2023-02-07]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F7347_1_1%2F
- Zákon č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>
- Vyhláška č. 607/2020 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-607>
- ANON. *Minimální preventivní program ZŠ*. Školní rok 2022/2023. 16 s.
- ANON. *Vyhodnocení minimálního preventivního programu*. Školní rok 2021/2022. 5 s.

Seznam příloh

Příloha A *Ukázka Preventivního programu ZŠ*

Příloha B *Vzor informovaného souhlasu*

Příloha C *Ukázka rozhovoru*

Příloha A Ukázka Preventivního programu ZŠ

2. MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM

Primární prevence rizikového chování u dětí v působnosti naší školy je zaměřena na:

- a) předcházení rizikovým jevům v chování žáků:
 - ✓ záškoláctví
 - ✓ šikana, rasismus, xenofobie, vandalismus
 - ✓ kriminalita, delikvence
 - ✓ užívání návykových látek
 - ✓ závislost na politickém a náboženském extremismu
 - ✓ patologické hráčství (gambling)

- b) rozpoznání a zajištění včasné intervence zejména v případech:
 - ✓ domácího násilí
 - ✓ týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání –
 - ✓ ohrožování mravní výchovy mládeže
 - ✓ poruch příjmu potravy (mentální bulimie, mentální anorexie)

Základním principem strategie primární prevence rizikového chování ve škole je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a zachování integrity osobnosti.

Nespecifická primární prevence zahrnuje veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.

Specifická primární prevence zahrnuje aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků.

Jedná se o:

- a) všeobecnou prevenci, která je zaměřena na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika,
- b) selektivní prevenci, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšenou hrozbu rizikového chování,
- c) indikovanou prevenci, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování.

Cílové skupiny

- 1) Hlavní cílovou skupinu tvoří žáci 1. - 5. ročníku školy, se zvláštním přihlédnutím k dětem ze sociálně slabšího a málo podnětného rodinného prostředí, dětem jiných národností, dětem s nízkým hodnocením a s některými typy specifických poruch chování.
- 2) Pedagogové, se zvláštním přihlédnutím k pedagogům bez odborné kvalifikace.
- 3) Rodiče dětí navštěvujících naši školu

Cíle prevence na škole

- 1) Dlouhodobým cílem prevence na škole je ve spolupráci s rodiči a ostatními institucemi formovat osobnost žáka, která je s ohledem na svůj věk schopná orientovat se v dané problematice, zkoumat ji, ptát se a činit správná rozhodnutí. Osobnost, která si bude vážit svého zdraví, bude si umět zorganizovat svůj vlastní volný čas a bude umět zvládat sociální dovednosti.
- 2) Činnost školy zaměřit na podmínky vzdělávání, ve kterých si žáci upevňují pozitivní vlastnosti a návyky, které jim pomohou v krizových situacích přijmout nejvhodnější řešení.
- 3) Posilovat komunikaci mezi učiteli, rodiči a žáky, posilování sebevědomí, sebeúcty a vzájemné úcty, řešení konfliktů a překonávání překážek. Zároveň posilovat otevřenou komunikaci mezi dětmi v prostředí třídních kruhů.
- 4) Vytvářet podmínky pro kladné postoje pedagogických pracovníků a ostatních zaměstnanců školy k problematice prevence rizikového chování.

Střednědobé cíle:

- 1) vytvořit ve škole prostředí pro tzv. wellbeing žáků
- 2) zajistit pravidelnou práci s třídním kolektivem
- 3) podporovat vzájemnou komunikaci a spolupráci žáků (pravidelný ranní kruh, evaluace na konci vyučování)
- 4) pravidelná neformální setkávání pedagogů,
- 5) podporovat u rodičů zájem o dění ve škole (rodičovské kavárny, triády, komunitní setkávání, apod.),
- 6) prohlubovat další vzdělávání pedagogických pracovníků v daných tématech,
- 7) podporovat pravidelné a efektivní třídní aktivity za účelem stálého a včasného monitorování, možných problémů k řešení.

Příloha B *Vzor informovaného souhlasu*

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru pro účely bakalářské práce na téma:
Preventivní program a rizikové chování v malotřídní škole

Autor: Lucie Prokopová, DiS.

Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byl/a jsem informována o obsahu a účelu tohoto rozhovoru.
- Souhlasím s obsahem rozhovoru, jehož cílem je získání informací o preventivním programu a rizikovém chování v malotřídní škole.
- Byl/a jsem seznámen/a s právem neodpovídat na jakoukoli z otázek.
- Souhlasím s nahráváním rozhovoru a následným písemným zpracováním hlasového záznamu pro výzkumné šetření.
- Byl/a jsem seznámen/a s anonymitou zpracování rozhovoru. Nikde nebudou uvedeny mé osobní údaje, které by mohly sloužit k identifikaci.

.....

(jméno a příjmení)

.....

(podpis)

.....

(místo a datum)

Příloha C Ukázka rozhovoru

Respondentka 4

Co si představíte pod pojmem primární prevence?

R4: Podle mě je to soubor aktivit a kroků, jak předcházet patologickým jevům u dětí. S tím, že vlastně jako, neznamená to, že to začíná až když ten problém je, ale začíná to před tím, než se ten problém vůbec naskytne. Mám pocit, že se primární prevence celkově podceňuje. S dětmi bychom měli mluvit narovinu, než říkat, že se to něco takhle nedělá a nesmí. Měli bychom jim říkat a vysvětlovat proč a jaký takový chování má následky.

Jaká preventivních opatření aplikujete ve své třídě, oddílu, škole a jak často?

R4: My s dětmi máme pravidelný jakoby třídnický hodiny, kdy vlastně pomocí prstového divadla hrajeme s žáky situace, které můžou nastat. Není to teď vztažené přímo na šikanu, ale spíš třeba na neférové jednání. Pak hledáme, co bylo špatně, jak se cítí oběť. Hledáme řešení, jak to dělat jinak, aby tady bylo všem dobře. Zvířátek máme 15, takže každé zvířátko vychází na dítě. V každém příběhu je vždy jedno zvířátko vyčleněné a řešíme, co se děje. Po skončení příběhu a vracení zvířátek si děti pokud chtějí, můžou zvířátko chvíli ponechat. Tady dávám prostor dětem, které by se mohly cítit v nějaké roli z příběhu a chtějí se s námi o to podělit. Když se ve třídě objeví posměšky, snažím se vybudovat pocit důvěry. Všechny věci se dají řešit. Mám takové heslo, které s dětmi používáme „Sdílená radost je společná radost“. Důležité je budovat pozitivní vztahy a předcházet negativním jevům. Další z metod, které jsem třeba používala, jsou různé prosociální hry při stmelování kolektivu na začátku školního roku jako je hra pavučina. Celkově sázím na komunikaci, aby jí děti uměly mezi sebou a nebáli se o problémech mluvit. Ještě mě napadá, koukali jsme na agenta v kapse na Děčku, tam byly nějaké díly o šikaně a nevhodných esemeskách. Na začátku školního roku jsem zařadila týdenní téma přátelství, kdy jsem do výuky zařadila jednoduché pohádky, kde bylo vždy vyčleněné nějaké zvíře s různým problémem a trápením, kterému jsme se snažili pomoci.

Jaké dokumenty či služby primární prevence využíváte?

R4: Se službami nespolupracuji. Jinak metodika Internetový úžasníci pomáhá učitelům s prevencí rizikového chování. Třeba s chováním a bezpečností na internetu. Dá se aplikovat i u malých dětí, třeba i školkových, což mi přijde super. Většinou se vše snažím řešit selským

rozumem. Myslím, že jde vždy něco charakteristického pro danou třídu, ale ne každá metodika pasuje na daný problém a vše se řeší individuálně. No, proto ten selský rozum. Když si ve třídě zanalyzuju, že je to už vážný problém, tak už je lepší si pozvat odborníka. Využít prostě externí preventivy na selektivní prevenci.

Napadá mě ještě jedna metoda pro prevenci, takový ten strom: je to obrázek stromu, kde jsou takový panáčky s různými emocemi a dítě si vybere takový, podle toho jak se kdo cítí, teď nevím, jak se to jmenuje. Pak se ještě používá ze sociometrie otázky: „S kým bys chtěl jet na dovolenou“ a tak různě, aby se zjistili vztahy ve skupině. Naštěstí na 1. stupni se neřeší takový průsery, nebo alespoň ne u tak malých dětí.

Co si představíte pod pojmem rizikové chování?

R4: Takže záškoláctví, užívání návykových látek, rizikové chování na internetu, šikana. A pak ještě takový ty projevy intolerance vůči jakože národnostem, LGBT a tohle bych tam dala a celkově vůči znevýhodnění a odlišnosti. Mělo by se s tím pracovat v rámci prevence, protože by to pak mohlo přejít k šikaně. Šikana mi přijde hodně zastaralá v tom, že ji často vnímáme, že je zaměřená na fyzický útok. Dnes nejčastější projev šikany vidím spíš v psychický nesnášenlivosti.

A napadá Vás nějaká obecná definice rizikového chování?

R4: Je to nějaké chování, které je nevhodné, které by mohlo ublížit samotnému jedinci nebo jeho okolí.

S jakým typem (projevem) rizikového chování máte zkušenost a jaká byla zvolena následná opatření (metody) při výskytu takového chování?

R4: Slovní útoky, myslím spíš takový „vulgarity“, posměšky vůči vzhledu. Nemám to úplně ve třídě, ale v jiných třídách tady na škole u některých dětí dochází k lehké formě záškoláctví. Takový to nejdu do školy, protože je zítra víkend a rodiče mi to i přesto omluví. Sem tam se objeví šarvátka mezi dětmi. V rámci primární prevence je potřeba šířit osvětu, jak se chovat k heslům na internetu, jenže myslím si, že i přesto, že dítě taková úskalí zná, tak se v daný situaci rozhodne stejně samo, je zlákané, má potřebu objevovat a experimentovat neznámé. Kyberšikana je zase opět spíše takové experimentování. Tady bych zpozorněla u dětí už od 4. třídy. Ale určitě zase záleží hodně na učitelích, aby držel krok s dětmi a orientoval se v novinkách na internetu, aby mohl případná rizika včas podchytit. Zase zmíním kurz

Internetový úžasňáci, který se zabývá problematikou, jak se chovat na internetu. Myslím, že to co se děje ve škole, lze podchytit, ale co se děje potom na síti, tak na to jako učitelé nemáme páky nebo velmi těžko něco takového dohledáme. Pro tenhle věk dětí je prostě typické experimentování, takže bychom měli děti spíš podpořit, šířit osvětu a ne jim internet zakazovat, protože co je zakázané, je potom ještě více lákavé. Takže určitě děti prostě upozornit na to, co se jim může stát a říkat jim i své zážitky a zkušenosti ze života. Tím si i můžeme vybudovat důvěru a kladné vztahy pro další spolupráci.

Co se týče následných opatření, tak se snažím pracovat, nechci úplně říct s agresorem, ale dát těmhle dětem šanci, že to chování můžou napravit, změnit. Používám takový pořekadlo, že slovo může ublížit víc než rána, takže děti učím, ať si vždy pořádně promyslí, co budou říkat, protože už je to vyslovené navždy. Do jisté míry tu zastupujeme i role rodičů, kdy ne všechny rodiče se tomuhle tématu věnují. Děti nejsou často rodiči usměřňované, jdou tzv. přes mrtvolu. Nedbají na to, že lidé mají emoce.

V čem nejčastěji vnímáte příčiny rizikového chování?

R4: Nezájem ze strany rodičů. Příliš urputný rodiče, kteří chtějí ovládat děti na internetu, což je jakoby druhý extrém. Dále děti ze znevýhodněného prostředí, třeba děti doma týrané nebo kterým se sráží sebevědomí, a pak se to snaží dohnat jinak. Spouštěč je taky fyzické či zdravotní znevýhodnění. Mám zkušenost i s tím, že kluk, který měl úraz, vypadalo to, že je, kdo rozjížděl šikanu. Překvapuje mě, že jsou to celkově dost často děti z dobrého rodinného prostředí. Že tak řeší své frustrace. Příčinou rizikového chování můžou být i děti bez zájmu, protože chtějí být taky v centru zájmu pro někoho aspoň chvíli, proto se pouští do rizik.

Jakým způsobem využíváte ke své práci preventivní program školy a podílíte se na jeho utváření?

R4: Nevyužívám ho, ale vím o něm. Nepodílím se na jeho tvorbě, ale při jeho aktualizaci se na něm bud ráda podílet.

Jak vnímáte obsah preventivního programu v předcházení rizikového chování žáků?

R4: Měl by to být živý dokument, který nebude mít 100 stran, ale bude to v čitelné podobě a bude možnost s ním dál pracovat. Měl by být dynamický, aktualizovat ho a nebude to něco, co se napsalo, a pak to 10 let platí. Měli by se tam reflektovat i věci moderní a taky problémy, se kterými se můžeme setkávat s menšinami a jinými národnostmi. Říkám si, kam jinam

takové problémy zařadit. Toto jsou určitě důležitá témata, která by neměla vyšumět po jedné třídnické hodině. Taky by ten program měl být stále používaný. Zahrnou do něho třeba metody, které se v praxi užívají. Součástí příloh třeba i kazuistiky a manuál, který nám poradí jak řešit dané situace, protože s nimi máme třeba už zkušenosti a víme, jak je řešit.

Jak si rozšiřujete v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků vzdělání v oblasti primární prevence či rizikového chování?

R4: Teďka naposled mám za sebou kurz Internetových úžasňáků. Taky jsem se zúčastnila online konference o bezpečném chování na internetu. Pořádá to skupina lidí, což jsou ambasadoři Googlu, kteří mluvili o bezpečnosti na internetu. Snažím se taky pročítat různé kauzy, co se dějou, např. výzvy na internetu, aby byl člověk stále v obraze a mohl třeba v rámci prevence dětí informovat o nebezpečí a úskalí. Když se naskytne webinář, nebo někdo doporučí knížku, tak si ji přečtu, abych měla o dané problematice povědomí.